

Kansankodin muutoskipuja – siirtolaisuus ja kerronnan etiikka Jonas Hassen Khemirin teoksessa *Allt jag inte minns*

Auli Saarsalmi-Paalamaa

Pro-gradu tutkielma

Yleinen kirjallisuustiede

Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Helsingin yliopisto

Helmikuu 2017

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta		Laitos – Institution – Department Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos	
Tekijä – Författare – Author Auli Saarsalmi-Paalasmaa			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Kansankodin muutoskipuja – siirtolaisuus ja kerronnan etiikka Jonas Hassen Khemirin teoksessa <i>Allt jag inte minns</i>			
Oppiaine – Läroämne – Subject Yleinen kirjallisuustiede			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu	Aika – Datum – Month and year 2/2017	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 55	
Tiivistelmä – Referat – Abstract Tarkastelen pro gradu -tutkielmassani Jonas Hassen Khemirin teosta <i>Allt jag inte minns</i> (2015). Khemiri luetaan kotimaassaan Ruotsissa ulkomaalaistaustaisten kirjailijoiden joukkoon. Hänen teoksensa kertoo äkillisesti menehtyneestä maahanmuuttajataustaisesta Samuelista, jonka elämästä kirjailija koostaa romaania. Teos käsittelee siirtolaisuuteen liittyviä eettisiä teemoja. Tutkimuskysymykseni ovat, millaisia siirtolaisuuteen liittyviä kysymyksiä teoksessa käsitellään ja miten romaanin muoto tuo esille ja tukee teoksen etiikkaa. Entä miten teos haastaa lukijansa pohtimaan maahanmuuttoon liittyviä kysymyksiä? Tarkastelen Khemirin teosta kerronnan etiikan (narrative ethics) näkökulmasta. Nojaan ennen kaikkea tutkimusperinteen keskeisimpien teoreetikoiden, James Phelanin ja Wayne C. Boothin ajatuksiin kirjallisten teosten sisältöön, muotoon ja lukijaan liittyvistä eettisistä kysymyksistä. Suomessa kirjallisuuden etiikkaa on tutkinut Marko Nystrand. Hyödynnän analyysissäni myös hänen tutkimuksiaan. Khemirin romaanissa kritisoidaan ruotsalaisen yhteiskunnan siirtolaisvastaisuutta. Kritiikki näytetään perinteisten eettisten järjestelmien avulla. Seurauseetiikka arvottaa negatiiviseksi yhteiskunnan maahanmuuttajavastaisiin rakenteisiin ja kantaväestön asenteisiin liittyvät syyt, joiden seurauksena on Samuelin kuolema. Deontologiset järjestelmät, kuten uskontojen ja filosofoiden etiikat, eivät teoksen mukaan voi toimia monikulttuurisen yhteiskunnan arvoperustana. Henkilöhahmojen luonteenpiirteisiin keskittyvän hyve-etiikan avulla kyseenalaistetaan stereotyyppisiä käsityksiä maahanmuuttajista. Teoksen <i>Allt jag inte minns</i> muoto tuo esille ja tukee romaanin eettisiä teemoja. Monien kertojien varaan rakentuva kerrontatekniikka korostaa ihannetta tasa-arvoisesta monikulttuurisesta yhteiskunnasta. Toisaalta kertojien epäluotettavuus kyseenalaistaa ihanneyhteiskunnan mahdollisuuden tosielämässä. Myös kerronnan kehittyminen on keskeistä teoksen etiikan kannalta. Esimerkiksi vihjeet tarinan traagisesta lopusta herättävät huolta henkilöahmoista. Siten lukija hyväksyy helpommin hahmojen ja koko teoksen etiikan. Lisäksi romaanin retoriikka on voimakasta. Muun muassa muistamattomuuteen liittyvä symboliikka kertoo maahanmuuttajataustaisen nuoren aikuisen epäselvästä identiteetistä. Khemirin teos antaa lukijalleen valtaa. Tarinassa on lukuisia kerronnan aukkoja ja siten lukijalla on monia tulkinnan mahdollisuuksia aina juonesta koko teoksen etiikkaan. Teoksessa kuitenkin vaaditaan lukijalta perusteltuja ja vastuullisia tulkintoja. Lisäksi teoksessa haastetaan lukijaa pohtimaan omaa suhdettaan maahanmuuttokysymyksiin. Teos kehottaa lukijaansa katsomaan yhteiskuntaa uudella tavalla, huomaamaan syrjiviä rakenteita sekä rasistisia asenteita ja osallistumaan keskusteluun siirtolaisuuteen liittyvistä eettisistä teemoista. Khemirin romaani herättää kysymyksiä myös muiden Ruotsin ulkomaalaistaustaisten kirjailijoiden tuotannosta. Millaisia teemoja käsittelevät teoksissaan Marjaneh Bakhtiari, Johannes Anyuru ja Alejandro Leiva Wenger? Lisäksi Khemirin teos voidaan lukea kannanottona ruotsalaiseen maahanmuuttokeskusteluun. Siten romaani muistuttaa kerronnan etiikan tutkimuksen keskeisestä lähtökohdasta: kirjallisuuden mahdollisuudesta vaikuttaa lukijoidensa arvomaailmaan.			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Jonas Hassen Khemiri, siirtolaisuus, monikulttuurisuus, maahanmuutto, kerronnan etiikka, etiikka			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Keskustakampanuksen kirjasto			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Sisällys

1. Johdanto	1
2. Maahanmuuttajatausta kansankodissa	6
2.1. Sortavat rakenteet ja syrjivät asenteet	7
2.2. Monikulttuurisen yhteiskunnan arvoperusta	12
2.3. Stereotyyppiset maahanmuuttajat	15
3. Tekstin muoto ja siirtolaisetiikka.....	18
3.1. Epäluotettavat kertojat ja ihanne tasa-arvoisesta yhteiskunnasta.....	19
3.2. Moninaiset kerronnan keinot.....	26
3.3. Terävää retoriikka.....	29
4. Lukija ja maahanmuuton etiikka.....	34
4.1. Tekstin aukot ja vaatimus vastuullisista tulkinnoista.....	35
4.2. Haaste lukijalle!	41
5. Lopuksi	46
6. Lähteet	50

1. Johdanto

Tarkastelen yleisen kirjallisuustieteen oppiaineeseen kuuluvassa pro gradu -tutkielmassani Jonas Hassen Khemirin teosta *Allt jag inte minns* (2015). Jonas Hassen Khemiri on ruotsalainen kirjailija. Hän syntyi Tukholmassa vuonna 1978 ruotsalaisen äidin ja tunisialaisen isän perheeseen. Hän pelasi nuorena koripalloa, unelmoi rapmuusikon ammatista, opiskeli myöhemmin kansainvälistä taloutta sekä kirjallisuustiedettä ja päätyi lopulta kirjailijaksi. Khemiri on julkaissut urallaan lukuisia romaaneja ja näytelmiä. Hänen teoksiaan ovat romaanit *Ett öga rött* (2003), *Montecore: en unik tiger* (2006) sekä *Jag ringer mina bröder* (2012). Lisäksi hän on kirjoittanut näytelmän *Invasion!* (2008). Khemiri on saanut teoksistaan tunnustusta ja useita arvostettuja palkintoja, muun muassa Borås-lehden esikoiskirjapalkinnon vuonna 2004, Ruotsin radion novellipalkinnon vuonna 2008 ja Suomen Finlandia-palkintoa vastaavan August-palkinnon juuri teoksestaan *Allt jag inte minns* vuonna 2015. Khemirin teoksia on myös käännetty monille kielille. Suomessa hänet tunnetaan romaaneista *Ajatussulultaani* (2004) ja *Montecore: uniikki tiikeri* (2007). Hänen näytelmänsä *Invaasio!* sai ensi-iltansa Kansallisteatterin Omapohjassa vuonna 2012. Teos *Allt jag inte minns* on suomennettu vuonna 2016 nimellä *Kaikki se, mitä en muista*.

Khemiri toteaa itse, että hänen romaaninsa *Allt jag inte minns* kertoo ennen kaikkea rakkaudesta ja rahasta (YLE 2016). Romaanin päähenkilöt ovat kuitenkin maahanmuuttajia tai ainakin maahanmuuttajataustaisia ja teos käsittelee yhteiskunnallisia kysymyksiä, jotka liittyvät heidän elämäänsä Ruotsissa. Siten teoksen keskiöön nousevat siirtolaisuuteen liittyvät eettiset teemat. Tarina alkaa, kun nimettömäksi jäävä, joskin paljon Jonas Hassen Khemiriä muistuttava kirjailija alkaa työstää kirjaa 26-vuotiaasta Samuelista. Samuel on menettänyt henkensä auto-onnettomuudessa, joka saattoi olla yhtä hyvin vahinko kuin itsemurha. Kirjailija rakentaa teostaan haastatteleamalla Samuelin läheisiä tai muuten Samuelin tunteneita. Haastattelujen perusteella Samuel alkaa hahmottua ruotsalais-afrikkalaiseksi nuoreksi mieheksi, joka on valmistunut valtiotieteellisestä tiedekunnasta ja työskentelee maahanmuuttovirastossa. Hän on luonteeltaan herkkä, huonomuistinen ja ystävällinen. Hän viettää aikaa ystäviensä Vandadin ja Pantterin kanssa, rakastuu tulisesti Laideen ja pitää huolta muistisairaasta isoäidistään. Ennen kaikkea Samuel etsii identiteettiään ruotsalaisessa yhteiskunnassa, joka ei hyväksy pohjoisafrikkalaiset sukujuuret omaavaa

Samuelia tai hänen ulkomaalaistaustaisia ystäviään täysivaltaisiksi jäsenikseen. Sen sijaan he törmäävät jatkuvasti syrjiviin rakenteisiin, ennakkoluuloihin ja suoranaiseen rasismiin.

Khemiri on tunnettu jo aikaisempien teostensa ansiosta kekseliäästä muotokielestään. Teos *Ett öga rött*, joka kertoo yhdeksäsluokkalaisen Halimin identiteettiongelmista, herätti ilmestyessään huomiota omintakeisella kielellään eli ”rinkebysvenskalla”, jota puhutaan Tukholman lähiöissä. Teos *Montecore: en unik tiger* puolestaan kertoo Jonas Hassen Khemiri -nimisestä, juuri esikoisromaaninsa julkaisseesta kirjailijasta. Teoksessa keskeistä on Khemirin sedän kirjeiden ja Khemirin uuden romaanin vuorotteluun perustuva rakenne sekä niin sanottujen epäluotettavien kertojien käyttäminen. Khemirin aikaisempien romaanien tapaan myös teoksen *Allt jag inte minns* muoto on harkittu ja se tuo esille ja tukee osaltaan romaanin eettisiä teemoja. Teos on rakennettu moniäänisen kerrontatekniikan varaan, jossa minäkertoja-kirjailija antaa Samuelin läheisille ja tuttaville mahdollisuuden kertoa kukin oman näkemyksensä Samuelin elämän viimeisistä vaiheista. Joku kieltäytyy puhumasta, joku vaatii rahaa vastineeksi. Yksi purkaa suruaan, toinen puolustautuu, kolmas suhtautuu tapahtumiin analyttisesti. Eniten äänessä ovat Samuelin ystävä ja asuinkumppani Vanda ja Samuelin entinen rakastettu Laide. Moniäänisen kerrontatekniikan lisäksi Khemirin teoksen kerrontaa värittävät kerronnan tapa, joka ruokkii huolta henkilöhahmojen kohtalosta ja monipuoliset retoriset keinot: voimakkaat symbolit Samuelin mummon karkkikulhosta kokemuspankkiin ja muistisairauteen, terävät antiteesit, ironinen huumori ja pohdiskelu kielen merkityksestä ihmiselle.

Khemiri sanoo, että hän rakastaa taidetta, jonka tekemiseen yleisö pääsee mukaan (YLE 2016). Hänen teoksensa *Allt jag inte minns* ei päästä lukijaansa helpolla. Romaani tarjoaa erilaisia tulkinnan mahdollisuuksia. Henkilöhahmokerrotojen määrä ja heidän etniset taustansa jäävät vaille yksiselitteisiä vastauksia. Henkilöhahmokerrotojen puheenvuoroja ei ole nimikoitu ja ne vaihtuvat ajoittain hyvinkin nopeasti. Läheisten ja tuttavien kertomukset Samuelin elämän viimeisistä vaiheista ovat keskenään ristiriitaisia ja heidän omien tarkoituksensa mukaisesti väritettyjä. Myös näennäisesti neutraalia kirjailijaa motivoivat projektiin henkilökohtaiset syyt. Kenen selontekoa Samuelin elämästä lukijan pitäisi uskoa? Kenestä tai mistä romaani Samuelista ylipäänsä kertoo? Lisäksi henkilöhahmokerrotojat puhuttelevat lukijaa ajoittain sekä suorasti että epäsuorasti. Niin he haastavat lukijaansa pohtimaan kantaansa maahanmuuttoon liittyviin kysymyksiin. Samalla herää kysymyksiä lukijan

arvoista ja asenteista sekä vastuusta niin teoksen kertojaa, tekstiä kuin lukijaa itseään ja koko yhteiskuntaa kohtaan.

Khemirin teoksessa korostuvat siirtolaisuuteen, integraatioon ja monikulttuuriseen yhteiskuntaan liittyvät eettiset teemat, omintakeinen muoto ja haasteet, joita teos tarjoaa lukijalleen. Tutkimuskysymykseni on, miten romaani *Allt jag inte minns* käsittelee maahanmuuttajataustaisten ihmisten asemaan liittyviä eettisiä kysymyksiä. Pohdin, millaisia eettisiä ongelmia teoksessa liitetään yhteiskuntaan ja kantaruoetsalaisten tapaan kohdella ulkomaalaistaustaisia ihmisiä. Analysoin, miten teoksen muoto tuo esille ja tukee teoksen maahanmuuttoon ja siirtolaisuuteen liittyviä eettisiä teemoja. Lisäksi erittelen, millaisen roolin Khemirin romaani tarjoaa lukijalleen. Käytän Khemirin teosta analysoidessani synonyymisesti väljiä käsitteitä maahanmuuttajataustainen, ulkomaalaistaustainen ja siirtolaistaustainen. Käsitteillä viitataan sekä ihmisiin, jotka ovat muuttaneet Ruotsiin että kyseisten ihmisten Ruotsissa syntyneisiin jälkeläisiin. Analyysini myötä Khemirin teos hahmottuu yhteiskunnalliseksi kannanotoksi siirtolaistaustaisten ihmisten puolesta Ruotsissa, eli nopeasti muuttuvassa kansankodissa, jossa maahanmuuttokysymyksistä keskustellaan enenevässä määrin. Romaninsa ansiosta Khemiri vahvistaa myös asemaansa niin sanottujen uusruoetsalaisten (nysvensk) kirjailijoiden joukossa. Khemirin lisäksi esimerkiksi Iranissa syntynyt Marjaneh Bakhtiari, ugandalaistaustainen Johannes Anyuru ja Chilestä kotoisin oleva Alejandro Leiva Wenger ottavat kantaa siirtolaisidentiteettiin, monikulttuurisuuteen ja ruoetsalaiseen yhteiskuntaan integroitumiseen liittyviin teemoihin.

Eettisten teemojen analyysi on ollut tärkeä kirjallisuudentutkimuksen alue 1980-luvulta alkaen. Tässä tutkielmassa määrittelen etiikan käsitteen laajasti kirjallisuudentutkijoiden Peter ja Renata Singerin tavoin. He kuvaavat kaunokirjallisuuden eettisiä teemoja esittelevässä teoksessaan *The Moral of the Story* (2005, ix) etiikan teoriaksi siitä, miten meidän pitäisi elää. Etiikka käsittelee perimmäisiä arvojamme, periaatteitamme sekä sääntöjä, jotka ohjaavat meitä elämäämme koskevien päätösten tekemisessä. Etiikka liittyy sekä perimmäisiin kysymyksiin siitä, keitä me olemme että erityisiin tilanteisiin, joissa teemme tärkeitä valintoja itsemme ja toisten ihmisten kannalta. Lisäksi pidän mielessäni tutkija Marko Nystrandin (2012, 35–36) huomion etiikan subjektiivisesta luonteesta. Hänen ajatuksensa mukaan arvot ovat olemassa vain subjektin toiminnassa, kuten puheessa, ajattelussa ja toimintasääntöjen muodostuksessa. Kuten Steve Brie ja William T.

Rossiter (2010, 2, 4) korostavat, eettiset koodit ovat sidottuja historialliseen tilanteeseen, kulttuuriin ja aikakauteen.

Tässä tutkielmassa nojaan ennen kaikkea James Phelanin kirjallisuuden ja etiikan suhdetta käsitteleviin teorioihin. Phelan on eräs viime vuosikymmenten tärkeimmistä kirjallisuuden etiikan tutkijoista. Hänen tärkeimpiä teoksiaan ovat *Narrative as Rhetoric* (1996), *Living to Tell About It* (2005) ja *Experiencing Fiction* (2007). Teoksissaan Phelan käyttää kirjallisuuden ja etiikan yhtymäkohtien tarkastelusta termiä kerronnan etiikka (narrative ethics), jota myös itse käytän tutkielmassani. Hänen kerronnan etiikan teorioidensa perustana toimii ajatus, jonka mukaan jokainen kertomus on perusluonteeltaan retoriikkaa: joku kertoo jollekulle jonkin tarinan jossakin tilanteessa jossakin tarkoituksessa (Phelan et al 2013, 154; Phelan 2005, 20; 2007, 4; 1996, 8). Siten kerrontaan liittyy aina arvoasetelmia ja niin moraaliset arvot, normit ja niiden pohdinta ovat erottamaton osa tarinoita. Phelan on harvoja kerronnan etiikan tutkijoita, joka on pyrkinyt hahmottelemaan erilaisia systemaattisia malleja kirjallisten teosten etiikan tarkastelemiseen. Esimerkiksi artikkelissaan ”Narrative Ethics” (2014, luku 2.1) hän kuvaa, millaisten näkökulmien avulla kerronnan etiikkaa tulisi tarkastella. Phelanin mukaan kerronnan etiikka voidaan jakaa karkeasti neljään osa-alueeseen: kertomuksen sisällön, kerronnan muotojen, tekstin tuottamisen sekä tekstin vastaanottamisen tarkasteluun. Kertomuksen sisältöön liittyvä näkökulma esittelee teoksen arvoja, joita teos pitää sisällään. Tuottamisen etiikka nostaa esille periaatteet, joiden perusteella jokin teos julkaistaan, mutta jotakin toista teosta ei. Lukemisen etiikan peruskysymyksenä on, auttaako kirjallisuus tekemään lukijastaan todellisessa elämässä paremman ihmisen. Kerronnan muotoihin keskittyvä näkökulma pyrkii erittelemään tapoja ja retorisia keinoja, joilla teos tuo esille eettisiin arvoihin liittyviä asioita.

Phelanin teorioiden lisäksi hyödynnän tutkielmassani myös muiden kerronnan etiikan tutkijoiden ajatuksia. Tärkein heistä oman työni kannalta on Wayne C. Booth, joka on luonut teoksissaan *The Rhetoric of Fiction* (1961/1983) ja *The Company We Keep* (1988) perustan kirjallisuuden etiikan kysymysten analyysille. Booth korostaa ennen kaikkea teoksen sisällön ja kerronnan tapojen tarkastelun merkitystä teoksen esteettisen muodon kustannuksella. Myös Martha C. Nussbaum on keskeinen kaunokirjallisuuden etiikan tutkija. Hän muistuttaa tärkeimmässä teoksessaan *Love’s Knowledge* (1990) erityisesti siitä, että kirjallisuudella on paljon annettavaa länsimaiselle teoreettiselle moraalifilosofialle, sillä kirjallisuus on keskittynyt

käytännön elämän ja tunteiden kuvaamiseen.¹ Suomessa kirjallisuuden etiikkaan liittyvää teoreettista tutkimusta on tehty vain vähän. Tässä tutkielmassa hyödynnän lähinnä Marko Nystrandin väitöskirjaa *Arvoja näkyvissä – kaunokirjallisuuden etiikka Ludwig Wittgensteinin filosofian valossa* (2012). Teoksen perustana toimii Wittgensteinin kuuluisa toteamus, jonka mukaan siitä, mistä ei voi puhua, on vaiettava. Nystrand analysoi, miten eettisiä arvoja, joita ei voi ilmaista suoraan sanoin, näytetään käytännössä kaunokirjallisissa teoksissa. Keskeisintä Nystrandin tutkimuksessa on kaunokirjallisen teoksen maailman systemaattinen analyysi, jota ei ole muuten juuri tarkasteltu kerronnan etiikan tutkimusperinteessä.²

Tutkielmani toisessa luvussa käsittelen eettisiä ongelmia, joita *Allt jag inte minns* -teoksessa liitetään ruotsalaiseen yhteiskuntaan. Pohdin myös stereotyyppioita, joita kantaruotsalaiset liittävät ulkomaalaistaustaisiin ihmisiin. Phelanin (2014, luku 2.1) ajatusten mukaisesti keskityn tekstin sisältöön liittyvässä analyysissäni eettisiin teemoihin ja tapahtumien moraalisiin ulottuvuuksiin. Lisäksi sisällön analyysini keskiössä ovat teoksen henkilöhahmot. Teoksen maailmaan liittyviä eettisiä kysymyksiä tuodaan kaunokirjallisissa teoksissa usein esille eettisten järjestelmien avulla (Nystrand 2012, 61–62, 63–64). Pohdin, miten Khemirin teoksessa kritisoidaan tekojen syihin ja seurauksiin perustuvan seurausetiikan avulla ruotsalaisen yhteiskunnan syrjiviä rakenteita ja kantaruotsalaisten negatiivisia asenteita. Erittelen, miten romaanissa kyseenalaistetaan deontologisten eli perinteisten uskonnollisten ja filosofisten eettisten järjestelmien merkitys monikulttuurisen yhteiskunnan perustana. Kiinnitän huomiota myös siihen, miten teoksessa otetaan kantaa maahanmuuttajataustaisiin ihmisiin liittyviin stereotyyppioihin henkilöhahmojen motiiveihin, luonteenpiirteisiin ja tekoihin perustuvan hyve-etiikan avulla.

Tutkielmani kolmannessa luvussa tarkastelen Khemirin teoksen kekseliästä muotoa. Tekstin muoto, eli tapa, jolla asioita sanotaan, on kiinteästi yhteydessä teoksen etiikkaan (Phelan 2014, luku 2.1; 2005, 5, 23; Phelan et al 2013,

---

¹ Keskeisiä kerronnan etiikan tutkijoita ovat myös Adam Zachary Newton ja Leona Toker. Newton kritisoi teoksessaan *Narrative Ethics* (1997) Boothia liiasta sitoutumisesta formalistiseen, teoksen muodon itseisarvoa korostavaan perinteeseen. Hän korostaa, että kirjallisuuden eettisessä tarkastelussa on keskityttävä vielä enemmän tekstin muodon sijasta tekstin sisältöön. Toker kehittää teoksessaan *Toward the Ethics of Form in Fiction* (2010) edelleen Martha Nussbaumin ajatuksia. Hän korostaa, että tekstin muodot kuten karnevalistinen kerronta, vastakkainasettelut ja leikkisä kerronta saavat aikaan esteettisen kokemuksen, jolla on eettinen vaikutus lukijaansa.

² Suomessa myös esimerkiksi Hanna Meretoja ja Klaus Brax ovat tutkineet kirjallisuuden etiikkaan liittyviä kysymyksiä.

154, 155–156; Nystrand 2012, 97; Toker 2010, 2–3; 1993, 2; Newton 1997, 8; Nussbaum 1990, 245, 290; Booth 1988; 1966; Wihl 1988, viii). Tekstin muotoihin luen tässä tutkielmassa kertojan roolin, tarinankerronnan tavan ja kertojan hyödyntämät retoriset keinot. Pohdin, miten *Allt jag inte minns* -teoksen moniääninen eli monien kertojien varaan rakentuva kerrontatekniikka yhtäältä korostaa ihannetta tasa-arvoisesta yhteiskunnasta, mutta toisaalta samalla kyseenalaistaa ihanneyhteiskunnan mahdollisuuden todellisessa elämässä. Analysoin, miten teoksen kolmiosainen rakenne ja vaihtuvien puheenvuorojen varaan rakentuva intensiivinen kerronta herättävät huolta teoksen henkilöhahmojen kohtaloista ja siten tehostavat teoksen eettistä sanomaa. Lisäksi erittelen romaanin retorisia keinoja kuten Khemirin omintakeista kieltä, ironiaa sekä etäännyttämistä ja lähentämistä. Analysoin muistamattomuuteen ja puhumiseen liittyvää symboliikkaa ja Samuelin ja Samuelin mummon sekä Samuelin ja Pantterin hahmojen muodostamia antiteesejä. Pohdin, miten retoriset keinot tuovat esille ja korostavat ulkomaalaistaustaisten ihmisten yhteiskunnalliseen asemaan liittyviä eettisiä kysymyksiä.

Tutkielmani neljännessä luvussa kiinnitän huomiota siihen, miten romaanissa *Allt jag inte minns* tuodaan esille teoksen lukijaan liittyviä eettisiä kysymyksiä. Phelan (2014, luku 2.1) kysyy, millainen eettinen vastuu lukijalla on tarinaa, sen sisältöä ja kirjoittajaa kohtaan. Booth (1988, 135–136, 136–137) puolestaan muistuttaa, että lukija on vastuussa lukemastaan myös itseään ja yhteiskuntaansa kohtaan. Pohdin siis analyysissäni Khemirin teoksen aukkoista kerrontaa, joka jättää lukijalle useita tulkinnan mahdollisuuksia aina hahmojen taustoista kirjan juoneen liittyviin seikkoihin. Analysoin, miten aukkoinen kerronta vaatii lukijaltaan tekstin ja kertojan kannalta vastuullisia tulkintoja. Lisäksi tuon esille, miten Khemirin romaani haastaa lukijaansa pohtimaan suhdettaan maahanmuuttoon ja siirtolaisuuteen liittyviin eettisiin kysymyksiin. Siten vastuullisten tulkintojen lisäksi lukijan on annettava teoksen vaikuttaa itseensä ja kannettava lukemastaan vastuuta itseään ja koko yhteiskuntaa kohtaan.

2. Maahanmuuttajatausta kansankodissa

Aikalaiskuva monikulttuurisesta Tukholmasta ja kansankodin muutoskivuista.

- Risto Löf, Keski-suomalainen 8.2.2016

Khemirin teosta *Allt jag inte minns* luonnehditaan kirja-arvosteluissa Löfin kiteytyksen tapaan ruotsalaisen yhteiskunnan kuvaukseksi ja poliittiseksi kannanotoksi. Tässä luvussa tarkastelen *Allt jag inte minns* -teoksen maailmaan, eli ruotsalaiseen yhteiskuntaan liittyviä eettisiä kysymyksiä siirtolaistaustaisen ihmisen näkökulmasta. Keskeistä teoksen maailman analyysissä kerronnan etiikan kannalta on teemojen ja henkilöhahmojen tarkastelu (Phelan 2014, luku 2.1). Kaunokirjallisissa teoksissa eettisiä teemoja ja henkilöhahmojen moraaliin liittyviä seikkoja tuodaan usein esille hyödyntämällä lukijoiden konventionaalisia tapoja arvioida eettisesti reaalimaailman asiantiloja. Tapoja, joiden avulla ihmiset perustelevat eettisiä säännöstöjään todellisessa maailmassa voidaan nimittää eri etiikoiksi. Keskeisiä eettisiä järjestelmiä länsimaissa ovat seuraus-, deontologinen- ja hyve-etiikka³. Seurausetiikka arvottaa tekoja niiden seurausten avulla, deontologinen etiikka arvottaa suoria tekoja ja hyve-etiikka arvottaa tekoja sen perusteella, mitkä ovat teon tekijän motiivit ja millainen on hänen luonteensa (Nystrand 2012, 59, 61–62, 63–64). Tässä luvussa osoitan, miten teoksessa *Allt jag inte minns* tuodaan seurausetiikan avulla esille ruotsalaisen yhteiskunnan syrjiviin rakenteisiin liittyviä eettisiä ongelmia. Erittelen myös, miten romaanissa kritisoidaan perinteisiä deontologisia eettisiä järjestelmiä kuten uskontojen tai filosofioiden etiikkaa monikulttuurisen yhteiskunnan kestäväenä perustana. Lisäksi analysoin, miten teoksessa otetaan hyve-etiikan avulla kantaa stereotyyppisiin käsityksiin, joita usein liitetään maahanmuuttajataustaisiin ihmisiin.

2.1. Sortavat rakenteet ja syrjivät asenteet

Teoksen *Allt jag inte minns* kantava teema on kritiikki ruotsalaisessa yhteiskunnassa esiintyvää siirtolaisvastaisuutta kohtaan. Kritiikki näytetään teoksessa seurausetiikan avulla. Seurausetiikka tarkoittaa eettistä järjestelmää, jossa tekoja arvioidaan niiden seurausten näkökulmasta. Arvojen näyttäminen seurausetiikan avulla toimii, sillä lukijat ovat tottuneet arkielämässään hakemaan tapahtumien välille syy-seuraussuhteita. Mikäli lukija on sitoutunut seurausetiikkaan, toimivat teoksessa esitetyt seuraukset perusteena sille, että ne aiheuttanut asiantila on eettisesti merkittävä ja luonteensa perusteella eettisesti joko hyvä tai ongelmallinen. Kriteereinä sille, mikä on ihmiselämälle merkityksellistä, toimivat lukijayhteisön yhteiseen kokemus-, uskomus- ja tietopohjaan

---

³ Hyve-etiikkaa kutsutaan myös luonne-etiikaksi.

perustuvat yleiset käsitykset (Nystrand 2012, 63–64, 65–66, 69). Teoksessa *Allt jag inte minns* tapahtumien ratkaisevin seuraus on teoksen päähenkilö Samuelin kuolema – mahdollinen itsemurha, johon hänet ajaa ahdistus ja turhautuminen. Kuolemaan johtavat syyt arvotetaan kaunokirjallisissa teoksissa lähes poikkeuksetta negatiivisesti (Nystrand 2012, 137). Khemirin teos perustuu Samuelin ystävien pohdintoihin siitä, mitkä olivat Samuelin kuolemaan johtaneet syyt. Mahdollisia syitä on tietysti monia kuten Samuelin ja Laiden päättynyt parisuhde, Vandadin ja Samuelin erimielisyydet sekä Samuelin mummon kotitalon palosta johtuvat kustannukset. Monet syyt juontavat kuitenkin juurensa ruotsalaisessa yhteiskunnassa vaikuttavista eettisesti kyseenalaisista seikoista. Voidaankin todeta, että ulkomaalaistaustaisia ihmisiä syrjivät rakenteet ja valkoisen kantaväestön ennakkoluuloiset ja ajoittain suoranaisten rasistiset asenteet johtavat lopulta Samuelin, maahanmuuttajataustaisen nuoren miehen tuhoon.

Teoksessa *Allt jag inte minns* syynä Samuelin kuolemaan voidaan pitää ruotsalaisen yhteiskunnan kasvottomuutta ja byrokratiaa, joka jättää ulkomaalaistaustaisen ihmisen oman onnensa nojaan. Laide kertoo, kuinka hän perustaa Samuelin kanssa salaisen turvatalon maahanmuuttajataustaisille naisille, joita poliisi, sosiaalivirasto tai maahanmuuttovirasto ei auta. Naiset ovat kokeneet väkivaltaa, alistamista ja vääryyttä sekä ruotsalaisten miesten että maahanmuuttajataustaisten miesten taholta. Zainab-nimisen naisen aviomies painaa Zainabin kasvot aamupuuroon, pitää mykkäkoulua, mikäli nainen on kymmenenkin minuuttia myöhässä kotoa ja hakkaa häntä lasten nähden tv-antennilla (Khemiri 2015, 121–122). Nihad-niminen nainen on tavannut netissä ruotsalaisen miehen, joka lopulta tunkeutuu hänen kotiinsa ja raiskaa hänet (emt. 105–106). Viranomaisia kuitenkin kiinnostavat Zainabin ja Nihadin kokemuksia enemmän heidän oleskelulupansa (emt. 106) ja siksi Samuel katsoo velvollisuudekseen auttaa heitä. Lopulta kaunis ajatus turvatalosta ei toimi käytännössä. Taloon virtaa hallitsemattomasti lisää asukkaita ja lopulta se palaa. Onnettomuudenkaan sattuessa Samuel, joka on tarkoittanut turvatalollaan pelkkää hyvää, ei saa viranomaisilta apua asioiden selvittämiseen. Sen sijaan Samuelin ystävä Panteri kertoo, kuinka hänen mukaansa Samuelin kuolemaan johtanut syy ovat vakuutusklauusuulit, remonttirahat ja lainan tarpeet. Lisäksi Samuelin perhe vaatii omaisuudenjakoa välttyäkseen vararikolta, joka tuntuu yhteiskunnan vaatimusten paineessa vääjäämättömältä (emt. 74).

Toinen syy, joka johtaa osaltaan Samuelin turhautumiseen ja mahdolliseen itsemurhaan ovat ruotsalaisen yhteiskunnan lasikatot. Syrjivien rakenteiden vuoksi

ulkomaalaistaustainen ihminen joutuu Khemirin romaanin mukaan luopumaan unelmistaan liian helposti eikä pysty toteuttamaan esimerkiksi ammatillisia haaveitaan. Asiantilasta muistuttavat hoitokotiin, eli tunnetusti työvoimapulasta kärsivälle alalle, työllistyneet ulkomaalaistaustaiset nuoret. Nuorista Guppe tosin optimisesti toteaa, että työpaikka on hänelle vain väliaikainen (Khemiri 2015, 26–27). Myös Samuel on joutunut luopumaan tavoitteistaan ja unelmistaan. Samuelin äiti kertoo, että Samuelilla oli murrosiässä suuria maailmanparannussuunnitelmia. Siksi hän alkoi opiskella valtiotiedettä, vaikka tentit olivat vaikeita ja tuottivat hänelle jatkuvasti ongelmia. Opintojen jälkeen Samuel ei kuitenkaan saanut toivomiaan työpaikkoja. Sen sijaan hän joutui etsimään töitä 11 kuukautta, jonka jälkeen hän työllistyi maahanmuuttovirastoon – ”det var så långt ifrån hans dröm”, Samuelin äiti toteaa (emt. 43). Vandad puolestaan kertoo Samuelin todenneen, että hänen yliopistotutkintonsa oli ajanhaaskausta ja poiki ainoastaan aplodit ja kehut opettajalta (emt. 44–45).

Syynä Samuelin kuolemaan saattaa osaltaan olla myös turhautuminen, joka juontaa juurensa tavasta, jolla yhteiskunta mitätöi ulkomaalaistaustaisen ihmisen ammatillisen osaamisen. Uusruotsalaisista kirjailijoista ulkomaalaistaustaisten ihmisten osaamisen mitätöintiä käsittelee erityisesti Marjaneh Bakhtiari. Hänen teoksensa *Kalla det vad fan du vill* (2005) tärkeä henkilöahmo on iranilainen perheenäiti. Vaikka hän on kotimaassaan toiminut Teheranin yliopistossa ydinfysiikkona, Ruotsissa hän päätyy tekemään keikkatöitä lastenhoitajana. Teoksessa *Allt jag inte minns* maahanmuuttovirasto, jossa Samuel työskentelee, ei ota tosissaan Samuelin taitoja. Vaikka Samuelilla on tutkinto valtiotieteellisestä tiedekunnasta, Vandad kertoo, että Samuelin työ ei vaadi keskittymistä ja on käytännössä pelkkää papereiden pyörittelyä (Khemiri 2015, 102). Laiden mukaan Samuel istuu päivät pitkät byrokratian pakkopaidassa ja asuu vuokralla, vaikka hänen kurssikaverinsa ovat saaneet hyväpalkkaisia töitä YK:sta tai ulkoministeriöstä (emt. 129, 199). Maahanmuuttovirasto ei myöskään ole kiinnostunut kuulemaan Samuelin näkemyksiä maahanmuuttajien todellisuudesta, vaikka Samuel tuntee heidän elämäänsä liittyviä kysymyksiä omakohtaisesti. On nurinkurista, että maahanmuuttoviraston ongelmallisten rakenteiden kehittämisen sijaan Samuel päätyy auttamaan Laiden pakolaisasiakkaita kiertämään maahanmuuttoviraston sääntöjä oleskeluluvan saamiseksi (emt. 110–111).

Syyt Samuelin mahdolliseen itsemurhaan saattavat juontaa juurensa myös ulkomaalaistaustaisen ihmisen vaikeudesta päästä mukaan ruotsalaiseen työelämään. Teoksessa vaikeuksia työllistymisen suhteen on ennen kaikkea Vandadilla. Vandad

esitetään teoksessa pikkurikollisena, joka kauppa bileissä huumeaineita ja tienaa rikollisilla toimillaan kasoittain rahaa. Tutustuttuaan Samueliin hän kuitenkin jättää vanhan ystävänsä Hamzan ja taloudellisesti kannattavan huumebisneksen. Vandad saa työtä epämääräisestä muuttofirmasta, mutta joutuu pian todistamaan, kuinka itäeurooppalaiset paperittomat työntekijät vievät työtunnit ja samalla arvokkaat palkkarahat. Niin Vandad joutuu ryhtymään työnhakuun. Aluksi hän on optimistinen, mutta huomaa pian, että kouluttamattomalle maahanmuuttajalle ei ole tarjolla juuri mitään. Niin Vandadin on mahdotonta elättää itseään saati maksaa Hamzalle velkojaan. Hän joutuu elämään Laiden tulkintojen mukaan hyväsydämisen ja -uskoisen ystävänsä Samuelin kustannuksella. Lopulta Vandad pestataan ajamaan junaa, joka kuljettaa turisteja ympäri Tukholman nähtävyyksiä. Samuelin mummon talo kuitenkin palaa ja näyttää siltä, että Samuel joutuu vahinkojen maksumieheksi. Koska hän on avustanut Vandadia, rahaa ei ole säästössä (Khemiri 2015, 169–170, 172–173, 202, 203–204, 205–206, 241, 313). Näin on mahdollista, että Samuel päätyy ahdistuksissaan päättämään elämänsä itse.

Lisäksi syy, joka mahdollisesti johtaa Samuelin ahdistukseen ja itsemurhaan on räikeän negatiiviset asenteet, joita tavalliset kantaväestön edustajat liittävätkin ulkomaalaistaustaisiin ihmisiin. Asenteet ovat syvällä. Esimerkiksi Samuel joutuu kohtaamaan rasismia pelkän perinteisestä kantaruotsalaisesta poikkeavan ulkonäkönsä perusteella, vaikka hän omaa äitinsä puolelta ruotsalaiset sukujuuret ja on syntynyt Ruotsissa. Samuel toteaaakin ironisesti baarireissulla Vandadille: ”Wow, [...] Såg jag just två svartskallar komma in på East klockan halv två en löningslördag?” (Khemiri 2015, 77). Samuel ja hänen lähipiirinsä tekevät toistuvasti myös huomioita kantaruotsalaisten kaksinaismoralismista. Kun Samuel, Vandad ja Hamza ovat bileissä, ruotsalaiset nuoret eivät tervehdi heitä, mutta ovat kyllä kiinnostuneet huumeista, joita Hamza välittää (emt. 14). Samuelin ruotsalainen mummo on aikanaan kerännyt varoja, jotta Afrikkaan saataisiin perustettua kouluja ja toimittanut omakätisesti vanhoja lakanoita sidetarpeiksi romanialaiseen sairaalaan. Silti hän dementoituneena syyttää hoitokodissa tummaihoisia hoitajia korujensa varastelusta (emt. 30–31). Samuelin mummon naapuri esittää itsensä naiivin suvaitsevaisena maahanmuuttajien ystävä, joka viettää talvet ulkomailla, rakastaa intialaista ruokaa, ei kritisoi hijabeja ja pitää Konsumin eritrealaisesta kalamyjystä. Silti Vandad kertoo naapurin thaimaanmatkoista, joilla hän harrastaa seksiä alaikäisten prostituoitujen kanssa (emt. 21–22, 33).

Ruotsalaisen yhteiskunnan lisäksi teoksessa *Allt jag inte minns* kritiikin kohteeksi joutuu myös yhteiskunnan sisälle muodostunut siirtolaistaustaisten ihmisten yhteisö ja sen piirissä vaikuttavat arvot ja asenteet. Länsimaisessa kirjallisuudessa on pohdittu runsaasti kysymyksiä erilaisten yhteisöjen sisäisestä dynamiikasta ja kysely, ketä kohtaan ihmisen on osoitettava solidaarisuutta: omaa perhettä, lähipiiriä, sukua, rotua, kansakuntaa vai koko maailmaa. Periaatteeseen on vedottu ennen kaikkea silloin, kun on perusteltu velvollisuutta suhtautua myönteisesti muukalaisiin (Singer et al 2005, 247–249; Hadfield 1999; During 1998). Khemirin romaanissa siirtolaistaustaisten yhteisössä vallitsevat odotukset solidaarisuudesta toisia siirtolaistaustaisia ihmisiä kohtaan ovat syy, jolla saattaa olla osuutensa Samuelin mahdolliseen itsemurhaan. Kuten todettu, Samuel auttaa ystäväänsä Vandadia, kun tämä kohtaa taloudellisia ongelmia. Lisäksi Samuel suostuu perustamaan turvatalon, koska hänen tyttöystävänsä Laide painostaa häntä tekemään velvollisuutensa hädänalaisten paperittomien auttamiseksi. Turvatalon asukkailla on kuitenkin omia sisäisiä ristiriitoja lasten kasvatuksesta ruoanlaittoon ja varastettuihin koruihin (Khemiri 2015, 209, 225, 262). Pian talon toiminta muuttuu hallitsemattomaksi. Samuel ei silti katso voivansa pysäyttää tapahtumien kulkua. Sen sijaan Laide jopa toteaa, että ei voi ymmärtää, miksei Samuel tee turvatalon perustamisen lisäksi vielä enemmän, jos hänellä kerran on siihen varaa ja mahdollisuuksia (emt. 208). Lopulta turvatalo palaa, Samuel joutuu taloudellisiin vaikeuksiin ja hän ajaa kolarin, joka johtaa hänen kuolemaansa.

Khemirin teoksessa selkeää ja lopullista syytä Samuelin mahdolliseen itsemurhaan ei kuitenkaan koskaan löydy. Myös Samuel, joka ainakin näennäisesti liittyy kirjan loppupuolella kertojien joukkoon⁴ kuvailemalla elämänsä viimeisiä tunteja, pitäytyy tapahtumien neutraalissa raportoinnissa eikä anna selitystä teolleen (Khemiri 2015, 287–310). Nystrand (2012, 65, 71, 136) toteaa, että lähtökohtaisesti tekijän on luotava teokseensa johdonmukaiset teko-seuraussuhteet, jotta teos olisi uskottava. Aina uskottavia teko-seuraussuhteita ei kuitenkaan ole olemassa. Teoksessa, jossa tarkastellaan jotakin asiantilaa etiikan näkökulmasta, ei aina esitetä siihen liittyviä lopullisia arvoituksia. Niin teos tuo esille, ettei kyseistä asiantilaa kohtaan ole olemassa yhtä ainoaa oikeaa näkökantaa. Khemirin teoksen pääajatuksena on tuoda esille

---

⁴ On todennäköistä, että Samuelin äänen taustalla on lopulta teoksen minäkertoja-kirjailija, vaikka Laide varoittaa häntä toisen ihmisen asemaan asettumisesta: ”Bara du inte försöker skriva fram Samuel i första person så kan det nog funka. Jag tror inte man kan fånga rösten hos en främmande person, det vore dumdrigt att ens försöka” (Khemiri 2015, 246).

ruotsalaisen yhteiskunnan rakenteisiin pesiytyneen rasismien monisyisyys ja hankaluus. Siitä on vaikea saada otetta ja sitä on lopulta miltei mahdotonta eritellä, käsittää tai hallita – yhtä kaikki se johtaa yksittäisen ihmisen kuolemaan, onnettomuuteen ja tuhoon.

2.2. Monikulttuurisen yhteiskunnan arvoperusta

Teoksessa *Allt jag inte minns* keskeiseksi teemaksi rakentuu perinteisten länsimaisten eettisten järjestelmien kestävämyys monikulttuurisen yhteiskunnan arvoperustana. Länsimaisia eettisiä järjestelmiä kutsutaan deontologiseksi etiikoksi. Deontologinen etiikka tarkoittaa etiikkaa, jossa arvotetaan yksittäisiä tekoja. Arvottamisen perustana on jokin laajempi käsitys siitä, mihin tekojen oikeutus perustuu. Esimerkiksi luonnonlakietiikkaan nojaavan kirjailijan on tiedettävä, mikä on lukijayhteisön mielestä asioiden oikea järjestys ja kuvata arvotettava käsitys lukijayhteisön käsitysten mukaisena tai vastaisena. Näin esimerkiksi rotusortoa voitaisiin arvottaa negatiivisesti tuomalla esille sen epäjohtomukaisuus (Nystrand 63, 78–80). Deontologista etiikkaa on viime vuosikymmenten aikana kritisoitu runsaasti. Nussbaum (1998, 230) analysoi Charles Dickensin romaania *Hard Times* (1854), jossa velvoittavaa moraalialue tarkastellaan tavallisen ihmisen näkökulmasta. Romanissa Dickens kuvailee kuolinvuoteella makaavaa naista, joka toteaa, että hän itse ei kärsi, mutta huoneessa on kyllä kärsimystä. Näin kärsimyksen ulkoistaminen kuolemaisillaan olevan naisen ulkopuolelle toimii symbolina abstraktille moraalijärjestelmälle, joka tekee tunteista ja tuntemuksista yleisluontoisia käsitteitä ja unohtaa inhimillisen, yksilöllisen elämän todellisuuden. Teoksessa *Allt jag inte minns* yhdytään niin uskonnollisten kuin filosofisten deontologisten eettisten järjestelmien kritiikkiin.

Teoksessa *Allt jag inte minns* kritisoidaan uskontoihin perustuvia eettisiä järjestelmiä. Vaikka maahanmuuttoon, integraatioon ja monikulttuuriseen yhteiskuntaan liittyvässä arvokeskustelussa korostuvat usein uskontoon, erityisesti islamiin liittyvät teemat, Khemirin teoksessa uskonnolliseen elämäntavotukseen otetaan etäisyyttä. Esimerkiksi tärkeimpiä henkilöitä ei profiloita romanissa heidän uskonnollisen taustansa mukaan. Lisäksi Laide ottaa kantaa uskontoon Zainabin kanssa käymässään puhelinkeskustelussa, jossa hän ilmoittaa Zainabille, että hän voi muuttaa turvataloon. Samalla Laide sanoutuu irti uskontoon perustavasta elämäntavotuksesta:

Sen ägnade hon fem minuter åt att lovprisa Allah den Allstrålände, Nåderike, Barmhärtige, den som Allsmäktig råder över Domens dag, som leder oss på den raka vägen, Världarnas Herre, den mäktige och underbare och förlåtande. Och jag måste säga att det kändes lite konstigt att höra henne prisa och tacka den Gud som jag inte trodde på själv. Det var ju i första hand jag och i andra hand Samuel som borde tackas. Vi la på och jag ringde upp Nihad som vrålade av glädje och pussade telefonen tills den ramlade i golvet. (Khemiri 2015, 194)

On huomattava, että Khemirin teoksessa uskonnon ja sen arvomaailman hylänneet tai siitä kauaksi ajautuneet maahanmuuttajataustaiset hahmot ovat jokainen tavalla tai toisella hukassa identiteettinsä kanssa. He eivät pysty käsittelemään ongelmiaan vain sekulaarin maailmankatsomuksen avulla. Siten uskonnosta irtautumiseen kuuluvat pelko ja vaikeudet, sillä maailmankatsomuksesta luopuminen ei ole koskaan ihmiselle helppoa.

Islamilaisen moraalin sijaan Khemirin romaanissa kritisoidaan erityisesti kristillistä etiikkaa, joka on sisäänrakennettu länsimaiseen arvomaailmaan. Kristillinen etiikka kiteytyy Jeesuksen vertauksessa laupiaasta samarialaisesta. Vertauksessa muukalaistaustainen mies auttaa ryöstettyä miestä, jonka ohitse paikalliset asukkaat kävelevät (Luuk. 10:25–37; Singer et al 2005, 247). Khemirin teoksen henkilöhahmot toimivat kyllä usein lähimmäisenrakkauden periaatteiden mukaisesti. He tekevät oikein, vaikka siitä ei ole heille hyötyä. Samuel antaa rahaa kerjäläiselle, vaikka kukaan ei ole näkemässä sitä (Khemiri 2015, 269). Laide auttaa pahoinpideltyjä naisia, vaikka hän ei saakaan siitä kiitosta (emt. 226). Samuel antaa talonsa paperittomien käyttöön, vaikka hän joutuu sen vuoksi ongelmiin ja saa kuulla vähättelyjä tekemästään työstä (emt. 199, 207–208). On silti huomattava, että viime kädessä lähimmäisenrakkaus sekoittuu usein henkilöhahmojen henkilökohtaisiin motiiveihin. Vandad on Samuelille lojaali kaveri, joka on valmis jopa väkivaltaan ystävänsä puolesta (emt. 121), mutta onko hän sitä pyyteettömästi? Vaikuttaako hänen motiivinsa taustalla se, että hän lukuisien, kenties tahattomien vihjeidensä mukaan tuntee Samuelia kohtaan myös muuta kuin pelkkää ystävyyttä (ks. esim. emt. 44, 83, 94, 266)? Laide puolestaan auttaa pakolaisnaisia mielellään, mutta hän haluaa myös, että hänen ystävänsä tietävät hänen hyvistä teoistaan (emt. 257). Pantteri taas pyrkii lievittämään syyllisyyttään Samuelin kuolemasta vähättelemällä lähimmäisenrakkauden merkitystä tosielämän kannalta:

Det finns något självupptaget över hela idén om att det är upp till en själv att ta hand om alla i sin närhet. Folk lever sina liv och när dom inte vill fortsätta göra det är det inte mycket man kan göra. (emt. 66)

Khemirin teos ei luota myöskään filosofiseen etiikkaan monikulttuurisen yhteiskunnan perustana. Erityisesti romaanissa kritisoidaan kantilaista etiikkaa, vaikka juuri se on ollut länsimaissa tärkeä tekijä, joka on saanut kristillisen lähimmäisenrakkauden tunteeseen perustuvan etiikan näyttämään epäilyttävältä. Filosofin Immanuel Kantin (1724–1804) kehittämän universaaliin eettisen järjestelmän mukaisesti jokaista ihmistä tulee kohdella kunnioittavasti ja tasa-arvoisesti. Ihminen täytyy nähdä päämääränä, ei välineenä. Moraali perustuu niin kutsuttuun kategoriseen imperatiiviin: toimi aina niin, että voisit kuvitella toimintasi tulevan yleiseksi laiksi. Kategorisen imperatiivin perusteena on järki, ei luonto tai Jumalan tahto (Haney 1999, 127; Hughes et al 1999, 101). Kantin moraalijärjestelmää on arvosteltu siitä, että ihmisen persoona ja tausta näyttävät todellisessa elämässä vaikuttavan järkeä voimakkaammin hänen moraaliseen arviointikykyynsä (ks. esim. Hughes et al 1999, 105). Myös Khemirin teoksessa valinnat eivät ole vain järkeen perustuvia asioita. Esimerkiksi Vandad ahdistuu Samuelin pahasta olostä ja päättää puhua asiasta Laiden kanssa. Asiat eivät mene kuitenkaan suunnitellulla tavalla ja äkkipikaistuksissaan Vandad päätyy pahoinpitelemään Laiden siskon (Khemiri 2015, 275–280). Lisäksi Vandad ja Samuel pelastavat palavasta turvatalosta oman henkensä kaupalla teiniikäisen pojan (emt. 292–293, 294). Palomiehet kommentoivat heidän sankarillista tekoaan päättään pudistellen: ”Var är hjältarna? [...] Eller ska vi säga idioterna?” (emt. 259).

Voidaan katsoa, että huolimatta deontologisen etiikan kritiikistä, Khemirin romaani pitää monikulttuurisen yhteiskunnan perustaksi parhaana vaihtoehtona John Rawlsin (1921–2002) muotoilemaa eettistä järjestelmää. Rawlsin etiikka perustuu ajatukseen niin sanotusta tietämättömyyden verhostä. Tietämättömyyden verhossa on kyse siitä, että Rawlsin mukaan ihmiset voivat tehdä todellisia eettisiä ratkaisuja ainoastaan olosuhteissa, joissa he pystyvät pohtimaan asioita täysin objektiivisesti. Siten esimerkiksi yhteiskunnalliset järjestelmät olisi ihanteellisessa tilanteessa rakennettava niin, että yhteiskunnan jäsenet sopisivat oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan ikään kuin verhon takana tietämättään, millaiseen yhteiskunnalliseen asemaan he itse päätyvät. Tietämättömyyden verho on ollut keskeinen eettisten arvojen näyttämisen tapa länsimaisessa kirjallisuudessa, sillä se tuo tehokkaasti esille sen, millainen vaikutus sattumalla on tavallisen ihmisen elämään (Nystrand 2012, 80, 81–82, 177; Hughes et al 1999, 102). Myös Khemirin teos *Allt jag inte minns* muistuttaa, kuinka paljon sattuma ja olosuhteet, joihin synnymme, vaikuttavat kohtaloomme ja eettisiin valintoihimme.

Samuel, jonka isä on kieltänyt häneltä afrikkalaisen taustan, kärsii identiteettikriisistä, joka mahdollisesti johtaa hänet ahdistukseen ja väkivaltaiseen kuolemaan. Laide, joka on kotoisin hyvinvoivasta maahanmuuttajaperheestä, pystyy juurettomuuden tunteistaan huolimatta opiskelemaan ja hankkimaan arvostetun ammatin. Vandad, jonka menneisyyttä varjostaa muun muassa hänen veljensä kuolema ei tunnu saavan kiinni elämästään.

2.3. Stereotyyppiset maahanmuuttajat

Silja Ylitalo (2012) luonnehtii Khemirin näytelmää *Invaasio!* seuraavalla tavalla: ”Maahanmuuttaja on katsojasta riippuen terroristi, kulttuurinsa uhri, identiteettiongelmainen, mutta ei koskaan vain ruotsalainen tai suomalainen.” Ylitalon kuvaus voisi yhtä hyvin olla luonnehdinta romaanista *Allt jag inte minns*, sillä stereotyyppiset maahanmuuttajakuvat ovat Khemirin uusimmassa teoksessa keskeinen teema. Tässä alaluvussa analysoin, miten romaanissa kritisoidaan maahanmuuttajakuvia tärkeimpien henkilöhahmojen, Vandadin, Laiden ja Samuelin kautta. Henkilöhahmojen analyysi on ollut viime vuosikymmeninä yhä keskeisempi osa sekä ylipäänsä kirjallisuudentutkimuksen että erityisesti kerronnan etiikan tarkastelua (Phelan 2014, luku 2.1; Fludernik 2009, 5–6; Phelan 1989a). Kerronnan etiikassa henkilöitä voidaan analysoida esimerkiksi pohtimalla hahmojen hyviä ja huonoja ominaisuuksia hyve-etiikan mukaisesti. Hyve-etiikka tarkoittaa eettistä järjestelmää, jossa teot arvotetaan sen perusteella, mikä on niiden tekijän motiivi ja millainen on hänen luonteensa (Nystrand 2012, 64, 82). Vandadin ja Laiden hahmojen hyve-eettisen tarkastelun perusteella voidaan todeta, että maahanmuuttajataustaiset ihmiset ovat Khemirin romaanissa hyveineen ja paheineen kokonaisia ihmisiä, joilla on muitakin puolia kuin heihin liitetyt stereotyyppiset käsitykset. Erityisesti kannanotto avarakatseisuuden ja suvaitsevaisuuden hyveiden puolesta liitetään teoksessa päähenkilö Samuelin hahmoon.

Eräs tärkeimmistä henkilöistä Khemirin teoksessa on Samuelin ystävä ja asuinkumppani Vandad. Vandad tuodaan romaanissa esille pääasiasiassa hänen paheidensa kautta. Niin hänen henkilöhahmonsakin muodostuu stereotyyppinen kuva maahanmuuttajataustaisesta pikkurikollisesta, joka ajattelee lähinnä rahaa ja on tarpeen tullen valmis kiertämään yhteiskunnan sääntöjä ilman omatuntonsa kolkutusta. Teoksen ensimmäisissä kohtauksissa Vandad istuu vankilassa

pahoinpitelyn vuoksi. Hän on myös sekaantunut kiellettyjen aineiden kauppaan (Khemiri 2015, 11–12, 14). Samuelin mummon naapuri taas kuvailee Vandadia ”han som sitter i fängelse, han som gjorde vad som helst för pengar” (emt. 13). Myös Laide pitää Vandadia epäilyttävänä ja syyttää häntä Samuelin heikosta taloudellisesta tilanteesta (emt. 201–202, 205–206). Lisäksi Vandad alkaa kesken teoksen kirjailijahahmon kirjoitusprosessin vaatia rahaa muistoistaan, vaikka hän alun perin antaa ymmärtää, että hän auttaa kirjailijaa pyyteettömästi (emt. 173–174, 175).

Vandadin hahmon kautta myös kyseenalaistetaan stereotyyppistä kuvaa maahanmuuttajataustaisista ihmisistä. Romaani herättää hänen hahmonsa myötä kysymyksiä niin sanotusta moraalisesta toimijuudesta. Moraalisen toimijuuden ajatus viittaa pohdintaan, missä määrin yksilön voidaan katsoa olevan vastuussa teoistaan (Kolani 1999, 87). Onko Vandadin rikollisissa puuhissa lopulta kyse vain moraalittomista valinnoista vai siitä, että rikolliset puuhut ovat ainoa mahdollisuus nostaa elintasoan yhteiskunnassa, jossa maahanmuuttajataustaisen ihmisen on vaikea saada kunnan työtä? Vandad toteaa toistuvasti työnhakuprosessin hankaluuden. Kun hän saa töitä huonekalufirmasta, työolot ovat surkeat. Hän joutuu kuuntelemaan asiakkailta kritiikkiä sekä kohtuuttomia vaatimuksia ja todistamaan, miten esimerkiksi itäeurooppalaisille siirtolaisille työtä järjestyy pienemmillä palkoilla ja olemattomilla työehdoilla (Khemiri 2015, 33, 169–170, 152–153, 193). On myös pohdittava, onko Vandad ajautunut huonoon seuraan ja rikolliselle tielle taustansa vuoksi. Samuelin äiti toteaa sähköpostissaan, että Vandad vaikuttaa siltä, että elämä on kohdellut häntä kaltoin (emt. 37). Vandad itse puolestaan kertoo puhuneensa Samuelille vaikeista kokemuksistaan kuten veljensä kuolemasta, joiden käsittelyyn hän ei ole saanut apua (emt. 64–66).

Stereotyyppiset mielikuvat maahanmuuttajataustaisista ihmisistä eivät ole aina negatiivisia. Samuelin entinen tyttöystävä Laide, jonka nimi on todennäköisesti aivan tarkoituksella anagrammi sanasta ”ideal”, kuvailee romaanissa itseään toistuvasti poikkeuksellisen hyveelliseksi ihmiseksi. Hän on taistellut nuoruudestaan asti heikompien puolesta ottamalla osaa mielenosoituksiin. Hän hankkii Tukholmasta tulkin työn, jossa hän voi omistautua auttamaan naisia, joita on kohdeltu väkivaltaisesti. Lisäksi hän kertoo, kuinka hän ostaa kaupasta ainoastaan luomutuotteita. Hän tuo esille, että hän syö vain kasvisruokaa, eikä hän suostu Samuelin mukaan ravintolaan, joka on syyllistynyt työntekijöiden epäasialliseen kohteluun (Khemiri 2015, 103, 108–109, 117–118, 120, 179–181, 204–205, 212–213, 214–215, 217–218). Niin Laiden hahmon kautta

muodostuu kuva ihanteellisesta ulkomaalaistaustaisesta nuoresta naisesta, joka on hankkinut kunnollisen koulutuksen ja työn, ottaa kantaa yhteiskunnalliseen keskusteluun, taistelee yhteiskunnallisten vääryyksien oikaisemisen puolesta ja elää kaikin puolin eettisesti vastuullista elämää.

Laiden hahmon kautta myös kritisoidaan maahanmuuttajataustaisten ihmisten romantisoitua ja silmien sulkemista siirtolaisuuden ongelmilta. Laiden luoma kuva itsestään on liian idealistinen. Sen sijaan Laidessa on sairaalloiseen mustasukkaisuuteen ja epäluuloisuuteen viittaavia piirteitä. Kyseiset piirteet saattavat johtua hylkäämisen kokemuksista. Laide itsekin kertoo todenneensa Samuelille, että hänen on vaikea luottaa ihmisiin (Khemiri 2015, 239). Myös Vandad kuvailee Laidea mustasukkaiseksi ja epäluuloiseksi:

Jag har ju sett Laide. Jag vet hur gammal hon är, hur sliten hon ser ut, jag har sett hennes bortbrinna naglar, den jagade blicken, det är inte en harmonisk person, det är en människa som ständigt är redo att bli lämnad och därför måste hålla handen på nödutgången för att kunna lämna själv. (emt 218–219)

Lisäksi Laide vaikuttaa epäluotettavalta. Hän kertoo viettäneensä viimeiset vuodet Pariisissa ja Brysselissä hyväpalkkaisissa töissä. Vandad kuitenkin muistaa tavanneensa hänet edellisvuonna suttuisena McDonaldsin kassalla. Laide vakuuttaa, että Vandadin on pakko muistaa väärin, eihän Laide ole ollut maassa, syö lihaa tai omista Vandadin kuvailemaa pöllökorua (emt. 78–79). Lukijan mieleen jää elämään epäily. Onko Laiden idealistinen hahmo lähinnä Laiden itsensä luoma epätodellinen, epärealistinen ja ironinen kuvaus siitä, miten ulkomaalaistaustaisen ihmisen toivottaisiin yhteiskunnassamme elävän?

Khemirin teoksen päähenkilö on Samuel. Samuel edustaa romaanissa ihannetta stereotyyppien ohi näkemisestä ja todellisesta toisen ihmisen kohtaamisesta. Samuelin hyveitä ovat avarakatseisuus ja avoimuus. Kun Samuel tapaa ensi kertaa Vandadin, Vandad kiinnittää huomiota siihen, ettei Samuel näytä muiden ihmisten tavoin lainkaan huomioivan hänen kummallista nimeään ja pohdi mistä se on peräisin. Samuel ei kysele Vandadin etnisestä taustasta, utele uskonnollisista tavoista kuten lihan syömisestä tai tivaa, ajatteleeko Vandad itse olevansa ruotsalainen (Khemiri 2015, 19–20). Myös Samuelin tapa mukauttaa omaa puhettaan keskustelukumppaninsa kieleen, tyyliin ja murteeseen, jota esimerkiksi Laide tosin pitää ärsyttävänä (emt. 141, 259–260), voidaan ymmärtää osoituksena vilpittömästä toiseen ihmiseen samaistumisesta ja empatiasta toista ihmistä kohtaan. Lisäksi Samuelin tapa kuunnella on kiinnostava yhteiskunnallisen maahanmuuttokeskustelun näkökulmasta. Vandad toteaa, että vasta

Samuelin esimerkillinen tapa aidosti kuunnella jättämällä omat kysymyksensä kysymättä saa Vandadin ensi kertaa elämässään avautumaan ja puhumaan asioista, joista hän ei ole voinut muiden ihmisten kanssa puhua (emt. 58). Olisiko myös julkisessa maahanmuuttokeskustelussa lopetettava valtaväestön asenteista kumpuavat kysymykset sekä stereotyypioiden asettaminen ja päästettävä siten ulkomaalaistaustaisten ihmisten oma ääni paremmin kuuluviin?

Romaanissa *Allt jag inte minns* maahanmuuttajataustaisiin ihmisiin liitettyjä stereotyyppioita käsitellään selkeiden ylilyöntien avulla. Henkilöhahmojen tutkimukseen liittyikin olennaisesti kysymys henkilöhahmojen uskottavuudesta. Keenin (2003, 57) mukaan lukija arvioi henkilöhahmoja ja heidän uskottavuuttaan sen mukaan, millainen käsitys lukijalla on oikeista ihmisistä ja heidän tavoistaan toimia. Voidaan todeta, että lopulta Khemirin teoksen henkilöhahmot eivät ole uskottavia mikäli heitä arvioidaan tosielämän näkökulmasta. Esimerkiksi Samuelin huoleton suhtautuminen rahan on liian avarakatseista, Vandad on liian kliseinen pikkurikollinen ja Laiden itsekritiikin puute ei tunnu realistiselta. Voidaan tulkita, että henkilöhahmojen täydellinen uskottavuus ei kuitenkaan edes ole Khemirin teoksen tarkoitus. Nystrand (2012, 86) toteaa, että kirjallisuuden eettisessä tarkastelussa on tyypillistä, että hyveetiikan kautta arvotettu henkilö edustaa teoksen kokonaistulkinnassa jotakin ihmisluokkaa. Hahmot eivät ole viime kädessä henkilökuvia oikeista ihmisistä vaan heidän kauttaan nostetaan esille mahdollisimman tehokkaasti ulkomaalaistaustaisiin ihmisiin liittyviä mielikuvia.

3. Tekstin muoto ja siirtolaisetiikka

Jos Khemirin romaani olisi kerronnan keinojen väitöstutkimus, arvosana olisi vähintään eximia.

- Risto Löf, Keskisuomalainen 8.2.2016

Kuten Löf toteaa, Khemirin teoksessa *Allt jag inte minns* käytetään monipuolisesti erilaisia kerronnan tekniikoita. Kerronnan tekniikoilla tuodaan esille, havainnollistetaan ja tuetaan maahanmuuttoon ja siirtolaisuuteen liittyviä eettisiä teemoja. Phelanin mukaan kerronnan etiikan tarkasteluun kuuluu tärkeänä osana teoksen muodon erittely. Phelan (2005, 5; 1989b, x) toteaa muun muassa, että vaikka elämme aikaa formalistisen kirjallisuudentutkimuksen jälkeen, jotta teos voisi välittää eettisiä arvoja, kertojan on

käytettävä uskottavalla tavalla kerronnan keinoja. Phelanin lisäksi myös useat muut kirjallisuuden ja etiikan tutkijat ovat yksimielisiä siitä, että tavat, joilla teoksessa asioita sanotaan, vaikuttavat lukijan eettisiin päätelmiin (Phelan 2014, luku 2.1; 2005, 5, 23; Phelan et al 2013, 154, 155–156; Nystrand 2012, 97; Toker 2010, 2–3; 1993, 2; Newton 1997, 8; Nussbaum 1990, 245, 290; Booth 1988; 1966; Wihl 1988, viii). Kerronnan etiikan tutkijat lukevat kertomuksen muotoihin monenlaisia seikkoja kuten esimerkiksi teoksen tyylin, juonen, kielen, lajin, retoriikan, metaforat, kertojan roolin ja kerronnan tavan. Tässä luvussa kiinnitän erityisesti huomiota Khemirin teoksen moniääniseen kerrontatekniikkaan, kertojan valitsemaan kerronnan tapaan sekä retorisiin keinoihin kuten muistamattomuuden ja puhumisen symboliikkaan, antiteeseinä toimiviin henkilöhahmoihin, osuvaan ironiaan sekä Khemirille ominaiseen maahanmuuttajaruotsista ammentavaan kieleen.

3.1. Epäluotettavat kertojat ja ihanne tasa-arvoisesta yhteiskunnasta

Romaani *Allt jag inte minns* alkaa lainauksella pop-laulaja Rihannan kappaleesta: ”*Oh na na, what’s my name?*” Kyseinen rakkautta ja seksiä käsittelevä laulu julkaistiin vuonna 2010 ja se saavutti menestystä Yhdysvalloissa ja Euroopassa. Rakenteeltaan kappale on dialogi, jonka Rihanna esittää Drake-nimisen rap-artistin kanssa. Koko Khemirin romaani toistaa kappaleen vuoropuheluun perustuvaa muotoa. Henkilöhahmokertoja kirjassa on kuitenkin enemmän kuin kaksi, todennäköisesti yhdeksän: Vandad, Laide, Panteri, Samuelin äiti, Samuelin mummon naapuri, kaksi Samuelin mummon hoitajaa, Samuelin sisko ja Samuel⁵. Lisäksi kerrontaan osallistuu minäkertoja, eli kirjailija, joka koostaa henkilöhahmokertojien tarinoista kirjan. Teoksessa *Allt jag inte minns* käytetään siis niin sanottua moniäänistä kerrontatekniikkaa. Moniääninen tekniikka perustuu siihen, että teoksen henkilöhahmot toimivat itse kertojina ja raportoivat teoksen tapahtumista, jokainen omasta näkökulmastaan. Bahtinin (1991, 20) tutkimusten mukaan moniäänisyys korostaa Dostojevskin romaaneissa henkilöhahmojen tasa-arvoa, vapautta ja yksilön arvokkuutta. Tässä alaluvussa tarkastelen, millaisia merkityksiä liittyy Khemirin teoksen

---

⁵ Henkilöhahmokertojien puheenvuoroja ei ole nimikoitu, joten kertojien määrästä ei voi olla täydellistä varmuutta. Lisäksi on epäselvää, toimiko Samuel kertojana vai puhuuko Samuelin henkilöhahmon suulla teoksen minäkertoja-kirjailija.

kerrontatekniikkaan. Osoitan, miten moniäänisyys liittyy Dostojevskin teosten hengessä ihanteeseen yhteiskunnasta, jonka muodostavat vapaat ja tasa-arvoiset yksilöt. Toisaalta pohdin, miten kertojien epäluotettavuus lopulta kyseenalaistaa ihanteellisen yhteiskunnan mahdollisuuden todellisessa elämässä.

Khemirin teoksen monet henkilöhahmokertojat korostavat Dostojevskin romaanien kerrontatekniikan tapaan ihannetta tasa-arvoisesta yhteiskunnasta. Minäkertoja-kirjailijan lisäksi Vandad, Laide, Samuel, Samuelin mummon naapuri, mummon hoitajat, Samuelin sisko ja Pantteri ovat Bahtinin termien mukaisesti ”vapaita ja itsenäisiä tietoisuuksia, jotka kykenevät olemaan jopa tekijänsä kanssa eri mieltä ja kapinoimaan häntä vastaan” (Bahtin 1991, 20). Jokaisella henkilöhahmolla on oma näkökulmansa Samuelin elämän viimeisiin aikoihin. Jokainen kertoo Samuelin kuolemaan johtaneista tapahtumista oman versionsa ja vaikka heidän tarinoissaan on monia ristiriitaisuuksia ja erilaisia tulkintoja, yhtäkään heistä ei vaienneta. Lisäksi hahmokertojista esimerkiksi Vandad suhtautuu ajoittain negatiivisesti minäkertojaan ja haastaa jopa hänen oikeutuksensa teoksen kirjailijana (Khemiri 2015, 28–29). Myös Pantteri suuttuu kirjailijalle: ” [...] kan du sluta se så fucking anklagande ut [...]. Vad fan är det med dig, vad fan vill du [...]” (emt. 81). Lisäksi henkilöhahmokertojien tasa-arvoista mahdollisuutta kertoa rehellisesti oma tarinansa korostaa myös heidän anonyymiytensä. Samuelin äiti käskee sähköpostiviestissään minäkertoja-kirjailijaa vaihtamaan henkilöiden nimet (emt. 48). Mikäli kirjailija on todella toiminut äidin käskyn mukaisesti, jokaisella henkilöhahmokertojalla on mahdollisuus puhua vilpittömästi.

Teoksessa *Allt jag inte minns* myös minäkertoja-kirjailijan rooli korostaa tasa-arvon ihannetta. Kerrontatekniikka, jossa minäkertoja kertoo tarinaa hahmojen kanssa samasta perspektiivistä, vahvistaa hahmojen merkitystä, sillä kertojalla ei ole heihin auktoriteettiasemaa (Keen 2006, 215; Phelan 2005, 105–106). Khemirin teoksessa minäkertoja on samassa asemassa kuin muut henkilöhahmot sillä erotuksella, että hän ei tuntenut Samuelia henkilökohtaisesti. Hänet kuvataan muiden hahmojen kaltaisena toimijana ja henkilöhahmokertojien keskustelukumppanina. Minäkertoja-kirjailija osallistuu teoksessa kuvattuihin tapahtumiin, hän ei tiedä tapahtumista tai niiden taustoista enempää kuin muutkaan hahmot eikä hän esitä tapahtumille omia tulkintoja. Lisäksi auktoriteettiaseman sijaan Khemirin teoksen minäkertoja-kirjailija pyrkii ennemminkin häivyttämään itsensä. Häivyttämällä itsensä kertoja häivyttää samalla myös moraalisen toimijuutensa (Kolani 1999). Teoksen kahdessa

ensimmäisessä osassa Khemirin romaanin kertoja ei kerro itsestään ensimmäisessä persoonassa vaan tuo itsensä esille ainoastaan muiden hahmojen kommenttien kautta. Teoksessa myös viitataan suorasanaisesti kertojan neutraaliin rooliin. Esimerkiksi Samuelin naapuri kiteyttää teoksen kertojan tehtävän: ”Om jag ska ge dig något råd så är det att hålla det enkelt. Bara berätta vad som hände – rakt upp och ned” (Khemiri 2015, 23). Lisäksi kertoja tuo tekstissä esille useampia henkilöhahmokertojien ”kirjoita”-käskyjä (ks. esim. Khemiri 2015, 26), jotka tukevat ajatusta muiden henkilöhahmojen rehellisestä ja tarkasta raportoinnista ja heille äänen antamisesta kertojan omien ajatusten, tulkintojen ja arvioiden esittämisen sijaan.

Viime kädessä teos *Allt jag inte minns* kuitenkin kyseenalaistaa ihanteen tasa-arvoisesta, vapaiden yksilöiden muodostamasta yhteiskunnasta herättämällä kysymyksiä henkilöhahmokertojien luotettavuudesta. Luotettavuuden analyysi paljastaa, että kertojat eivät olekaan niin tasa-arvoisia ja vapaita kuin teoksessa näennäisesti annetaan ymmärtää. Sen sijaan he käyttävät valtaa, heillä on erilaiset mahdollisuudet kertoa tarinansa ja he piilottelevat ajoittain todellisia tarkoituksiaan. Kertojan luotettavuuden analyysi on keskeinen osa kirjallisuuden eettistä tarkastelua ja siihen liittyvää teoriaa ovat muotoilleet esimerkiksi Booth (1983, 211–234), Phelan (2005), Bareis (2013) ja Lothe (2013). Boothin klassisen määritelmän mukaan kertoja on epäluotettava, kun hän puhuu tai toimii teoksen arvomaailman vastaisesti (1983, 158–159). Phelan (2005, 51–52), joka on kehitellyt eteenpäin Boothin ajatuksia, määrittelee, että epäluotettavan kerronnan teorian mukaisesti hahmo voi olla epäluotettava faktojen, tulkintojen ja arvojen suhteen. Kertoja saattaa johtaa lukijaa harhaan valehtelemalla tosiasioista (misreporting), kertomalla liian vähän (underreporting) tai tulkitsemalla väärin (misreading) tai liian vähän (underreading). Kertojalla saattaa olla myös epäilyttävät arvot (misevaluating) tai hän ei mene eettisten päätelmiensä muodostamisessa tarpeeksi pitkälle (underregarding). Lothe (2013, 106) muistuttaa, että lukija tyypillisesti uskoo kertojaa niin kauan, että jokin tekstissä saa lukijan epäilemään kerronnan luotettavuutta. Mikäli epäluotettavuuteen viittaavia elementtejä on paljon, lukija alkaa epäillä henkilöhahmon etiikkaa. Siten Khemirin teoksessa hahmojen epäluotettavuus saa lukijan epäilemään henkilöhahmojen tasa-arvon ja vapauden lisäksi tasa-arvon ja vapauden ihanteisiin perustuvan yhteiskunnan toteutumisen mahdollisuutta tosielämässä.

Teoksessa *Allt jag inte minns* henkilöhahmot ovat enemmän tai vähemmän epäluotettavia kaikilla Phelanin teorian mukaisilla epäluotettavan kerronnan tavoilla.

Esimerkiksi Vandad on epäluotettava faktojen suhteen. Kuten jo todettiin, hän kertoo tosiasiana, että Samuel on tavannut Laiden ensi kertaa McDonaldsissa, vaikka lukijalle myöhemmin paljastuu, että kyseessä on todellisuudessa Laiden sisko (Khemiri 2015, 78–79, 148–149, 149–150). Lukija myös epäilee, että Vandad paljastaa liian vähän. Vandad tuntee iloa vierekkäisistä hammasharjoista (emt. 83). Hän on harjoitellut Samuelin kohtaamisen varalta tervehdyksiä peilin edessä (emt. 44), Samuel kysyy häneltä merkitsevästi: ”Och vad har du för erfarenheter av tjejer egentligen?” (emt. 266) ja Vandad arvelee, ettei Samuel todella ymmärrä, että rakkaus voi saada ihmisen antamaan kivusta huolimatta kaikkensa (emt. 94). Niin lukija alkaa pohtia, että Vandad tuntee Samuelia kohtaan muutakin kuin ystävyyttä. Vandad ei kuitenkaan mainitse syvemmistä tunteistaan sanallakaan. Laide puolestaan on erityisen epäluotettava tulkintojen suhteen. Hän tekee vääriä johtopäätöksiä ja kuvittelee, että Samuel pettää häntä Berliinin-matkallaan (emt. 227–228). Lisäksi Laiden tulkinnat ovat puutteellisia, hän ei ota huomioon asioiden kaikkia puolia muodostaessaan mielipiteitään. Hän esimerkiksi vähättelee Samuelia poliittisen aktiivisuuden puutteesta, kun Samuel ei ole käynyt mielenosoituksissa (emt. 215), vaikka Samuel on luovuttanut mummonsa talon pakolaisnaisten käyttöön. Myös henkilöhahmojen arvot ovat epäilyttäviä. Vandad perii Samuelin turvatalon asukkailta ylläpitomaksuja (emt. 260) ja karhuaa kirjailija-kertojalta rahaa tarinaansa vastaan (emt. 173–174, 175). Pantteri taas ei mene eettisissä päätelmissään tarpeeksi pitkälle ja yrittää pakoilla omaa vastuutaan Samuelin kuolemasta kiistämällä lähimmäisenrakkauden merkityksen (emt. 66).

Henkilöhahmokertojen lisäksi Khemirin teoksen minäkertoja-kirjailija paljastuu epäluotettavaksi. Hän ei olekaan niin lojaali ja neutraali kuin miltä aluksi tuntuu. Sen sijaan minäkertoja käyttää paljon valtaa. Hän päättää viime kädessä keitä Samuelin läheisiä ja tuttavvia hän haastattelee, kenen puheenvuoroja hän valitsee teokseensa ja mitä hän kenties jättää kirjan ulkopuolelle. Kertoja esimerkiksi vihjaa ottaneensa yhteyttä Samuelin vuokranantajaan ja koripallovalmentajaan (Khemiri 2015, 315–316). Heidän tarinoitaan ei teoksesta kuitenkaan tunnistettavasti löydy. Lisäksi Khemirin teoksessa minäkertoja-kirjailija antaa lopulta vain Laiden ja Vandadin puhua ensimmäisessä persoonassa. Muiden henkilöhahmojen sanomiset välittyvät kertojan perspektiivin kautta. Tutkijoiden mukaan kuvaillessaan omasta perspektiivistään henkilöhahmojen ulkonäköä, spatiaalisia tiloja, heidän persoonaansa ja luonnettaan, kertoja paljastaa samalla asenteensa henkilöhahmoja kohtaan (Phelan 2007, 1–2; Phelan 2005, 20; Nystrand 2000, 85, 107–108; Newton 1997, 127; Nussbaum 1990, ks. esim.

206–215). Khemirin teoksessa minäkertoja-kirjailija kuvailee esimerkiksi Samuelin mummon naapurin leppoisana setänä, joka ”ställer fram små vita koppar, lägger upp Ballerinakex på en fat” ja ”häller upp kaffe i kopparna, sträcker fram kakfatet [...]” (Khemiri 2015, 12, 13) ja liittää samaiseen teokseensa myös Vandadin kertomuksen naapurin kyseenalaisista Thaimaan-matkoista (emt. 33). Naapurin kahtalainen kuvaileminen on mahdollisesti tahatonta. Lukijalle saattaa kuitenkin herätä epäily, onko naapurin kuvailemisessa lopulta kyse minäkertoja-kirjailijan ovelasta johdattelusta, jonka avulla hän pyrkii herättämään lukijassaan inhon tunteita kantaruotsalaista kaksinaismoralismia kohtaan. Siten myös Khemirin teoksen lukijoiden tulkintoihin, vaikkapa juuri Samuelin mummon naapurista, vaikuttavat kertojan tulkinnat ja asenteet.

Vallankäytön ja henkilöhahmojen kuvailemisen lisäksi tulkintoihin minäkertoja-kirjailijan epäluotettavuudesta vaikuttaa se, että teoksen edetessä hän tulee paljastaneeksi omia motiiveitaan teoksensa kirjoittamiseen. Kertojan todelliset motiivit ja tavoitteet ovat keskeisessä osassa kaunokirjallisen teoksen etiikan määrittymisen kannalta (Phelan 1996, 5). Khemirin teoksessa lukijan huomio kiinnitetään minäkertoja-kirjailijan mahdollisiin taka-ajatuksiin jo romaanin ensimmäisillä lehdillä, kun Vandad esittää kirjailijalle kysymyksiä siitä, miksi kirjailija on ryhtynyt kirjaprojektiinsa ja miksi kirjailija kokee olevansa oikea ihminen kertomaan Samuelista (Khemiri 2015, 27, 28–29). Minäkertojan motiivit tulevat esille erityisesti teoksen viimeisessä osassa, jossa hän osallistuu tarinaan omasta näkökulmastaan. Vihjeiden perusteella lukija voi päätellä, että kirjoittamalla kirjaa kertoja työöstää jotakin traagista tapahtumaa omassa menneisyydessään. Kertomus Samuelista vaihtuu selvästi kirjailijan omaksi kertomukseksi hänen kirjoittaessaan esimerkiksi:

Sen får mormor en blodpropp. M:s pappa en hjärtattack. D:s faster går bort i lungcancer. En väns son boffar lim och dör av hjärtstillestånd. B och P blir nedmejade av en rattfyllerist på Birger Jarlsgatan.

Och sen E som.

E som.

Jag försöker skriva det, men det går inte, jag kan inte skriva det, inte nu, det är för tidigt. *För tidigt? Det är för sent, när ska du inse att det är för sent?* (emt. 314)

Kyseisen katkelman myötä herää kysymys, nouseeko salaperäiseksi jäävän E:n poismeno viime kädessä koko teoksen *Allt jag inte minns* perustaksi. Onko kertomus Samuelista todellisuudessa kertomus minäkertoja-kirjailijalle tärkeästä E:stä? Onko

koko kirjan kirjoittaminen Samuelin elämän kartoittamisen sijaan lopulta kirjailijan tapa työstää ”kaikkea sitä, mitä hän ei voi muistaa”?

Kertojaan liittyvän tekniikan näkökulmasta on kiinnostavaa, että Khemiri leikittelee teoksissaan omalla identiteetillään. Hän toteaa Aftonbladetin haastattelussa ”Alla karaktärer speglar olika sidor av mig. Särskilt de dåliga” (Gustavsson 2015). Esimerkiksi romaanissa *Montecore: en unik tiger* Khemiri on jopa nimennyt päähenkilön itsensä mukaan. Myös teos *Allt jag inte minns* herättää kysymyksiä eri kertojien ja todellisen Jonas Hassen Khemirin suhteesta. Esimerkiksi teoksen minäkertoja-kirjailija on kovasti todellisen Khemirin kaltainen: hän on puoliksi tunisialainen, hän on ammatiltaan kirjailija ja hän on asunut Berliinissä (Khemiri 2015, 226). Vaikka monet kerronnan vaikutusvaltaiset tutkijat eivät pidä todellisen kertojan tarkastelua kiinnostavana teoksen sanoman kannalta, tulkitsen Phelanin (2005, 64) ajatusten mukaisesti, että henkilöhahmojen käyttäminen todellisen kirjailijan kuvina on Khemirin romaanissa tehokeino, joka tuo tarinaan mukaan todellisen kirjailijan omia arvoja ja asenteita. On merkityksellistä, että minäkertoja-kirjailijan lisäksi Khemirillä on runsaasti yhtymäkohtia esimerkiksi Laiden hahmoon. Khemiri on kotimaassaan tunnettu poliittisesta aktiivisuudestaan. Hänet muistetaan esimerkiksi avoimesta kirjeestään oikeusministeri Beatrice Askille (2013), joka johti vuosina 2009–2014 niin sanottua REVA-operaatiota (rättsäkert och effektivt verkställighetsarbete). Operaation tavoitteena oli karkottaa Ruotsista laittomia siirtolaisia. Kirjeessään Khemiri toivoo, että ministeri ymmärtäisi, miltä tuntuu joutua toistuvasti määriteltyksi ihonvärinsä vuoksi.⁶ Laide puolestaan arvostelee Samuelia yhteiskunnallisen aktiivisuuden puutteesta, vaikka Gazaa pommitetaan, ruotsidemokraatit pääsevät valtaan ja Ruotsissa on käynnissä REVA-projekti (Khemiri 2015, 214–215). Todellisen kertojan yhteiskunnallinen aktiivisuus korostaa myös Khemirin teoksen henkilöhahmojen ja samalla koko romaanin yhteiskunnallista merkitystä. Samalla vahvistuu varsinaisten poliittisten ohjelmanjulistusten puutteesta huolimatta ajatus teoksesta *Allt jag inte minns* teoksen todellisen kirjailijan poliittisena kannanottona.

Lopulta on todettava, että moniäänisestä kerrontatekniikasta huolimatta teos *Allt jag inte minns* kyseenalaistaa mahdollisuuden, että tasa-arvoisten ihmisten muodostama yhteiskunta voisi toteutua todellisessa maailmassa. Tasaveroisten ja

---

⁶ Khemirin avoin kirje julkaistiin myös *The New York Times*issa huhtikuussa 2013. Tällä hetkellä kyseinen kirje on kaikkien aikojen jaetuin ruotsinkielinen teksti verkossa.

vapaiden äänien sijaan teos on kertomus toisen suulla puhumisesta, totuuden löytämisen mahdottomuudesta ja siitä, kuinka erilaisten ihmisten on vaikea elää yhdessä. Teoksen esiin tuoman lohduttoman tosiasian kiteyttää päähenkilö Samuelin hahmo, jonka persoona määrittyy Khemirin romaanissa vain muiden henkilöahmokerrojen ja minäkertoja-kirjailijan filterin kautta. Oma ääni hänellä on ainoastaan teoksen kolmannessa luvussa ja silloinkin on todennäköistä, että minäkertoja-kirjailija puhuu hänen suullaan omista kokemuksistaan. Samuelin dilemma tulee esille, kun Vandad jakaa kummallisen tarinan loissirasta, jonka Samuel on aikanaan kertonut hänelle. Samuelin mukaan siira syö kalan kielen ja toimii sen jälkeen itse kalan kielenä ”[...] till att krossa mat och sånt. Ganska coolt va?” (Khemiri 2015, 54–55). Kertomusta kalan kielestä voidaan pitää allegoriana siitä, kuinka helposti ihmiset unohtavat toinen toisensa kuuntelun ja määrittävät toisiaan omien lähtökohtiensa perusteella. Tasaveroisten äänien yhdenvertaisen keskustelun sijaan on tavallista, että kantaväestön edustajat puhuvat maahanmuuttajien puolesta, maahanmuuttajataustaiset miehet maahanmuuttajataustaisten naisten ja lasten puolesta ja yhä useammin myös maahanmuuttajataustaiset, Ruotsissa syntyneet lapset kielitaidottomien vanhempiensa puolesta.

Toisaalta on mahdollista ajatella, että juuri tasa-arvon puute Khemirin moniäänisessä kerrontatekniikassa herättää myös toivoa paremmasta yhteiskunnasta. Ehkä on mahdollista, että kantaväestön edustajat ja maahanmuuttajataustaiset ihmiset voisivat sittenkin elää rinnakkain. On merkityksellistä, että Khemirin teoksen henkilöahmojen kuvailu on monipuolista ja paljastaa hahmojen niin hyvät kuin huonot puolet. Kerronnan etiikan tutkijat ovat yhtä mieltä siitä, että henkilöahmon tarkka kuvaus aina heidän mielenliikkeitään myöten herättää lukijassa sympatiamaa henkilöahmoa kohtaan. Hahmon epätäydellisyys tekee hahmosta vain inhimillisemmän, mikä lähentää hahmoa lukijaan. Niin lukija alkaa suhtautua ymmärtävästi myös henkilöahmon etiikkaan ja auttaa lukijaa huomaamaan hahmoa sortavia yhteiskunnallisia rakenteita (Nünning 2015; Hawthorn 2013, 78; Phelan et al 2013, 162, 163; Phelan 2005, 62; Gaita 1998, 285; Nussbaum 1990, 209). Khemirin teos perustuu viime kädessä juuri samanlaiselle dynamiikalle. Tasa-arvoinen yhteiskunta on utopia, mutta ainakin lukija oppii teoksen edetessä huomaamaan sen. Samalla lukija oppii pitämään yhteiskunnan epätäydellisistä jäsenistä, huomaamaan maahanmuuttajataustaisia ihmisiä sortavia rakenteita ja kenties ymmärtämään, miksi heidän eettisiä ratkaisujaan ohjaavat motiivinsa ovat juuri sellaisia kuin ne ovat.

3.2. Moninaiset kerronnan keinot

Kertojan roolin lisäksi teoksen *Allt jag inte minns* kerronnan tavat ovat harkittuja. Kerronnan tapoihin ymmärrän tekstin rakenteeseen, lajityyppiin, tarinan kuljettamisen tapaan sekä intertekstuaalisiin viittauksiin liittyvät seikat. Khemirin romaani on kolmiosainen kertomus, joka kulkee eteenpäin intensiivisesti kertojien vaihtuvien, asteriskeilla toisistaan erotettujen puheenvuorojen myötä. Teoksessa on myös tragedian lajityyppiin liittyviä elementtejä. Lisäksi intertekstuaaliset viittaukset liittävät romaanin Khemirin aikaisempaan tuotantoon sekä Toni Morrisonin kuuluisaan romaaniin *Beloved* (1984), joka kertoo amerikkalaisten orjien kokemuksista. Phelan ja monet muut kerronnan etiikan tutkijat korostavat, että kerronnan tapa on keskeinen keino korostaa teoksen eettisiä teemoja (Phelan 2014, luku 2.1; 2005, 19; Nielsen 2013; Phelan et al 2013, 155; Toker 1993, 2; Nystrand 2012, 97). Tässä alaluvussa tarkastelen, miten moninaiset kerronnan tavat tehostavat eettistä sanomaa teoksessa *Allt jag inte minns*.

Tapa, jolla Khemirin teoksen kerronta kehittyy, vaikuttaa siihen, miten lukija suhtautuu teoksen henkilöhahmojen ja siten koko romaanin etiikkaan. Kerronnan kehittymisellä tarkoitetaan dynamiikkaa, jonka varassa kertomus etenee alusta keskelle ja loppuun (Phelan et al 2013, 156–157; Phelan 2007, 12, 15–22; 1989a, 15–18). Khemirin teos on rakenteeltaan kolmiosainen kertomus. Osien otsikot ovat ”FM”, ”LAIDE” ja ”EM”. Päivään kulkuun viittaavien otsikoiden ”FM” ja ”EM” voidaan katsoa heijastelevan ihmisen elämänsä, joka kulkee väijäämättä kohti loppuaan. Samuelin kuolemaa, traagista loppuratkaisua ja hänen elämänsä päätepistettä rakennetaan vähitellen juuri teoksen ensimmäisessä ja kolmannessa osassa. ”LAIDE”-osa voidaan tulkita kuvaukseksi Samuelin elämän keskipäivästä, jolloin kaikki on hyvin. Tulkintaa perustelevat osan kotiin, turvan symboliin, liittyvät alaotsikot ”VARDAGSRUMMET”, ”KÖKET” ja ”BALKONGEN”. Kaikissa kolmessa osassa kerronta rakentuu henkilöhahmokertojien vaihtuvista puheenvuoroista, jotka lyhenevät ja rakentavat tarinaan intensiteettiä erityisesti Samuelin kuoleman lähestyessä. Lyhimmillään puheenvuoro on pelkkä ”(Tystnad.)” (Khemiri 2015, 332). Lisäksi intensiteettiä tarinaan tuovat retorisesti tehokkaat ”erilaiset kerronnan tavat” (Brax 2013, 263). Sellaisia ovat Samuelin suulla kirjoitetut puheenvuorot romaanin viimeisessä luvussa, joissa hän raportoi kuolemaansa liittyvistä tapahtumista neutraaliin sävyyn. Nystrandin (2012, 98) mukaan vähitellen rakentuva loppuratkaisu on romaanissa voimakas didaktinen keino. Voidaan todeta, että yhdistettynä intensiiviseen

kerrontaan Khemirin teoksessa, se ruokkii lukijan huolta henkilöhahmojen kohtalosta. Phelan (2005, 5) korostaa, että juuri huoli on keskeinen seikka, joka saa lukijan asettumaan henkilöhahmon puolelle. Niin lukija hyväksyy helpommin myös hänen sekä viime kädessä koko teoksen arvomaailman.

Myös teoksen *Allt jag inte minns* aikarakenne on merkityksellinen teoksen etiikan kannalta. Teos käsittelee menneisyydessä tapahtuneita asioita: Samuelin elämän viimeisiä vaiheita ja viime kädessä todennäköisesti minäkertoja-kirjailijalle läheisen henkilön ”E” kuolemaa. Sitä vastoin haastattelut ja henkilöhahmokertojien puheenvuorot, joiden varassa kirjailija kertoo tarinaansa, tapahtuvat nykyhetkessä. Nystrandin (2012, 99) mukaan nykyhetkessä kertominen on merkityksellistä etiikan näkökulmasta, sillä se arvottaa juuri nykyhetken merkitykselliseksi. Siten Khemirin teoksen eettinen sanoma on tarkoitettu vaikuttamaan lukijan omassa ajassa. Lisäksi on huomattava, että teoksen viimeisessä osassa kertoja viittaa heti ensimmäisessä kappaleessa aikaan: ”Klockan är några minuter över ett och jag sitter i ännu ett väntrum. [...] Mormors hus är brandskadad, Laide har flyttat, Vandad har svikit och jag har fem timmar kvar att leva” (Khemiri 2015, 287). Kellonajat ennakoivat Samuelin vääjäämättä lähestyvää kuolemaa ja herättävät muiden kerronnan keinojen tapaan huolta Samuelin kohtalosta.

Khemirin teoksessa eettisiä arvoja tuodaan esille kirjallisuuden konventionaalisiin lajityyppisiin liittyvien viittausten avulla. Lajityyppiin liittyvä arvottaminen toimii, sillä tunnistettuaan lajityypin lukija hahmottaa teoksessa näytetyt arvotukset kyseessä olevan lajin ja siihen liittyvien konventioiden kautta (Andersson 2013; Nystrand 2012, 70, 117). Khemirin teoksessa voidaan huomata erityisesti tragedian lajityyppiin liittyviä piirteitä. Tragediaan liittyy ihmisen ulkopuolisten, hänen tuhoonsa johtavien voimien pohtiminen sekä ihmisen tietoisien valinnan, vapauden ja mahdollisuuksien suhde kyseisiin voimiin (Nystrand 2012, 120–121). Khemirin teoksessa juuri kyseiset teemat ovat keskeisiä: Samuelin kuolemaan johtavat rasistinen yhteiskunta ja ruotsalaisten ulkomaalaisvihamieliset asenteet. Vaikka Samuel yrittää elää osana yhteiskuntaa ja taistella siten tuhoavia voimia vastaan, yksilön on Khemirin teoksessa mahdotonta pelastaa itseään ja selviytyä taistelusta voittajana. Nystrandin (emt. 123) mukaan esimerkiksi Tolstoin ja Runebergin tragedioissa keskeistä on ollut sen osoittaminen, että perinteisten sankarien lisäksi tavalliset ihmiset voivat olla tragedian sankareita. Myös Khemirin romaanissa kerrotaan aivan tavallisista ihmisistä ja heidän elämästään ruotsalaisessa yhteiskunnassa. Siten kertomuksen keskiöön nousee

ajatus yksilön elämän merkityksellisyydestä ja arvokkuudesta, oli ihminen sitten kantaruotsalainen tai muualta Ruotsiin tullut siirtolainen.

Khemirin teoksessa on intertekstuaalisia viittauksia. Intertekstuaaliset elementit ovat tavallinen tapa korostaa kaunokirjallisen teoksen etiikkaa, sillä viittaukset muihin teoksiin toimivat samalla viittauksina teosten eettisiin päätelmiin (Nystrand 2012, 117). Teoksessa *Allt jag inte minns* voidaan nähdä lukuisia yhtymäkohtia ennen kaikkea Khemirin omaan aikaisempaan tuotantoon. Esimerkiksi hänen romaaninsa *Ett öga rött* ja *Montecore: en unik tiger* käsittelevät romaanin *Allt jag inte minns* tapaan maahanmuuttajataustaisten nuorten kasvukipuja ruotsalaisessa yhteiskunnassa. Khemirin romaaneissa esiintyy muun muassa isähahmo, joka toivoo poikansa sopeutuvan ruotsalaiseen yhteiskuntaan ja unohtavan muslimitaustansa Lähi-Idässä. Myös teoksessa *Allt jag minns* annetaan ymmärtää, että Samuelin isä on maallistunut muslimi ja ”den minst muslimska man han någonsin träffat” (Khemiri 2015, 301). Khemirin muiden isähahmojen tapaan Samuelin isä tahtoo kasvattaa Samuelin ruotsalaiseksi ruotsalaiseen yhteiskuntaan. Isä haluaa, että Samuel osaa arabian kielen sijasta ranskaa, jotta poika ei joutuisi vääränlaiseen seuraan (emt. 200). Hän on myös antanut pojalleen nimen, joka ei kuulosta vuokran- ja työnantajien mielestä oudolta kummallisten kurkkuäänteiden takia (emt. 63–64). Lisäksi Samuel itse on hyvin samanlainen kuin muiden Khemirin romaanien nuoret päähenkilöt, jotka etsivät identiteettiään, joskaan Samuel ei muiden teosten päähenkilöiden tavoin kapinoi avoimesti isäänsä vastaan. Näin yhtymäkohdat Khemirin muihin teoksiin korostavat romaanissa *Allt jag inte minns* eettistä teemaa, joka liittyy toisen polven siirtolaisten identiteettiongelmiin ruotsalaisessa yhteiskunnassa. Vanhemmat eivät halua siirtää kulttuuriaan lapsilleen – Ruotsissa syntyneet lapset taas haluaisivat löytää vanhempiansa juurille melkein hinnalla millä hyvänsä.

Khemirin teoksella on yhtymäkohtia orjien elämää käsittelevään kirjallisuuteen kuten moneen kertaan palkittuun Toni Morrisonin romaaniin *Beloved*. Morrisonin teosta on luonnehdittu urauurtavaksi, sillä se käsittelee orjien omia kokemuksia heidän omasta näkökulmastaan. Teos rakentuu Khemirin romaanin tapaan moniäänisen kerrontatekniikan varaan ja paljastaa päähenkilöiden tunteita, ideologioita sekä psykologisia, sosiaalisia ja teologisia näkökulmia, joista länsimainen historia on perinteisesti vaiennut (Brax 2013, 253–254, 255). Toki ulkomaalaistaustaisten ruotsalaisten vertaaminen amerikkalaisiin orjiin ei ole ongelmattonta. Silti teoksissa voidaan nähdä samanlaisia elementtejä. Morrisonin romaanissa on vahvaa nimiin

liittyvää symboliikkaa. Orjien toisilleen antamat nimet ja valkoisten orjille antamat nimet ovat erilaisia, sillä nimen antamien liittyy vallankäyttöön (emt. 261, 262). Khemirin romaanissa Pantteri, joka on onnistunut löytämään identiteettinsä, on antanut itse itselleen villikissaan viittaavan nimensä (Khemiri 2015, 53–54), Vandaad esittelee itsensä bileissä väärällä nimellä (emt. 19–20), mikä mahdollisesti kertoo hänen halustaan suojella identiteettiään. Samuelin nimi, joka viittaa länsimaiseen maailmaan on taas hänen maahanmuuttajien integraatiota elintärkeänä pitävän isänsä antama (emt. 63–64). On myös huomionarvoista, että nimi Samuel viittaa Raamatun profeettaan. Niin Samuelin hahmo alleviivaa koko romaanin yhteiskuntakriittistä tematiikkaa. Samansuuntaisesti Morrisonin teoksen eettinen sanoma antaa lisäpontta romaanin *Allt jag inte minns* eettiselle sanomalle. Morrisonin tavoitteena voidaan pitää sitä, että orjat ja orjien jälkeläiset saavat vihdoinkin oikeuden omaan ääneen, kokemukseen, identiteettiin ja uskoon (Brax 2013, 267). Myös Khemirin romaanin keskeisenä tavoitteena on selvästi ulkomaalaistaustaisten ihmisten kokemusten ja ajatusten näyttäminen ja niiden vakavasti ottamisen merkityksestä muistuttaminen ruotsalaisessa yhteiskunnallisessa keskustelussa.

3.3. Terävää retoriikkaa

Teoksessa *Allt jag inte minns* käytetään voimakkaita retorisia keinoja. Retoriset keinot ovat keskeinen osa kerronnan etiikan tarkastelua (Lande 2013, 215; Nystrand 2012, 97; Rossiter 2010, 36). Esimerkiksi Phelanin teosten perusteella voidaan todeta, että hän ymmärtää retoriikan laajaksi käsitteeksi, joka kattaa kaikki mahdolliset kerrontaan liittyvät elementit aina kerrontatilanteesta ja kertojan roolista tekstin yksittäisiin muotoihin. Itse ymmärrän tutkielmassani retoriikan käsitteen Phelania suppeammin vain rajatummiksi tekstin muodoiksi, joilla pyritään saamaan aikaan eettisiä vaikutuksia. Siten luen tekstin retorisiin keinoihin kielen, ironian, etäännyttämisen ja lähelle tuomisen väliset jännitteet, symboliikan sekä erilaiset antiteesit. Tässä alaluvussa pohdin Khemirin teoksen kieltä ja erittelen ironista kritiikkiä ruotsalaista yhteiskuntaa kohtaan. Lisäksi analysoin, miten teoksen kertoja esittää maahanmuuttoon liittyvät eettiset ongelmat etäisiksi asioiksi, mutta samaan aikaan myös tuo ne osaksi lukijan kokemusmaailmaa. Pohdin myös Samuelin ja Samuelin mummon kautta muistamattomuuteen liittyvää symboliikkaa ja sitä, miten henkilöahmot, kuten Samuel ja Pantteri sekä Samuel ja Samuelin mummo toimivat toinen toisensa antiteeseinä.

Khemiri on kotimaassaan kuuluisa aikaisempien romaaniensa omintakeisesta ja värikkästä maahanmuuttajaruotsista eli niin sanotusta ”rinkebysvenskasta”. Rinkebysvenska on nimitys ruotsin kielen muodolle, jota puhuvat Tukholman lähiöissä asuvat ”blattet” eli ”mutiaiset”. Khemirin kielen analyysi on tärkeää, sillä kielenkäyttö on usein yhteydessä teoksen etiikkaan. Tekijä voi tuoda arvotuksensa esille esimerkiksi omintakeisilla sanavalinnoilla (Nystrand 2012, 46, 55; Newton 1997, 131; Phelan 2005, 10). Romaanissa *Allt jag inte minns* henkilöhahmokset, erityisesti Vandad, puhuvat ruotsia itäeurooppalaisittain. On silti todettava, että kaiken kaikkiaan Khemiri on aikaisempiin romaaneihinsa verrattuna siistinyt kieltään ja mukauttanut sitä ruotsalaisen valtaväestön kieleen. Hän saattaa kommentoida ironisesti ratkaisuaan Laiden suulla:

Men då litar jag på att du gör om det jag säger så att det funkar som text. Jo men typ tar bort när jag säger ”typ” och ”liksom”, för jag vet hur talspråk ser ut när det är exakt nedskrivet, det blir helt bisarrt, man framstår som en idiot och jag vill inte framstå som en idiot [...]. (Khemiri 2015, 79)

Laiden sanoista huolimatta on selvää, että teoksessa *Allt jag inte minns* kielellä on tärkeä merkitys teoksen eettisten teemojen kannalta. Kielen ja sanamuotojen merkityksellisyteen ylipäänsä viittaa Samuelin ensimmäinen tekstiviesti Laidelle, jonka sanamuotoja Samuel pohtii kuumeisesti (emt. 116–117). Myös Laide harkitsee pitkään ensimmäistä viestiään Samuelille: viestin täytyy olla lyhyt ja selvä ja vaikuttaa nopeasti ja huolimattomasti kirjoitetulta (emt. 134). Ennen kaikkea kieli on romaanissa ulkomaalaistaustaisen ihmisen väline identiteetin rakentamiseen. Laide kertoo, että Samuel, joka on hukassa identiteettinsä kanssa, muisti koulun arabianopetuksesta vain ammatteihin ja hedelmiin liittyvät sanat kuten ”mohandis” ja ”fella” (emt. 173). Samuelin tapa mukauttaa puhettaan keskustelukumppanin kieleen: sanavalintoihin, murteeseen ja rytmiin (ks. esim. emt. 259–260) on hänen tapansa etsiä yhteyttä toisiin ihmisiin.

Khemirin teoksessa on ironista huumoria. Ironia on keskeinen keino, jolla kaunokirjallisissa teoksissa tuodaan esille eettisiä teemoja (Lande 2013). Romaanissa *Allt jag inte minns* ironia liittyy muun muassa ruotsalaisen yhteiskunnan rakenteelliseen rasismiin. Vandad kertoo, kuinka hän saa pitkän ja turhauttavan työnhakuprosessin jälkeen viimein työpaikan. Hän pääsee ajamaan junaa, joka kuljettaa turisteja ympäri Ruotsin pääkaupungin nähtävyyksiä (Khemiri 2015, 213). Työpaikka toimii ironiana ruotsalaista yhteiskuntaa kohtaan – esitteleehän teoksessa muukalaisvastaisena kuvattua Tukholmaa, koko Ruotsin sydäntä, nimenomaan maahanmuuttajataustainen nuori

aikuinen. Vandadin työ voidaan ymmärtää näpäytykseksi kantaruotsalaisille, joille, toisin kuin maahanmuuttajataustaisille ihmisille, ei tunnu kelpaavan enää mikä tahansa vähän huonommin palkattu työ. Lisäksi työpaikka on kannanotto siihen, kenen kaupunki Tukholma oikeastaan nykyisin on: kotiaan ei ole esittelemässä välttämättä valkoinen kantaruotsalainen. Ajoittain Khemirin teoksen ironia on hyvin synkkää. Vandadin veli on kuollut, koska kantaruotsalainen mies ajoi parkkipaikallaan hänen ylitseen. Oikeudessa kantaruotsalainen mies selitti, kuinka ei ollut nähnyt Vandadin veljeä, sillä hän oli erehtynyt luulemaan häntä ostoskärryksi (emt. 65).

Ian MacKillop (1999, 159) toteaa, että ”on helpompi lukea kirjallisuutta kuin itseämme”. Lukijan on helpompi arvioida objektiivisesti eettisiä kysymyksiä silloin, kun ne asetetaan etäälle lukijan arkisesta kokemusmaailmasta. Myös muiden tutkijoiden mukaan keskeinen tehokeino, jolla kertoja rakentaa teoksen etiikkaa, on etäännyttäminen. Yhtäältä henkilöhahmon kohtaamien eettisten valintatilanteiden tulee olla lukijoille tuttuja, jotta lukija kiinnostuu niistä ja motivoituu pohtimaan niitä. Toisaalta vaikeat asiat on hyvä sijoittaa lukijasta etäälle, jotta lukija pystyy käsittelemään niitä objektiivisesti (Lothe 2013, 107, 108, 117). Myös teoksessa *Allt jag inte minns* hyödynnetään etäännyttämistä ja lähentämistä. Esimerkiksi Laide kertoo pakolaistaustaisesta Nihadista, joka päästää kotiinsa miehen, jota hän on tapaillut muutaman kerran. Mies alkaa yllättäen käyttäytyä väkivaltaisesti. Hän lyö itseään nyrkkiraudalla silmään, haukkuu Nihadia ja lopulta raiskaa hänet (Khemiri 2015, 105–106, 108–110, 111–112). Kantaväestöön kuuluvan lukijan silmissä kyseessä on lähentäminen, tapahtuuhan väkivalta omassa yhteiskunnassamme, aivan silmiemme alla. Väkivallassa, jota Nihad kohtaa on kuitenkin nyrkkirautoineen niin absurdeja piirteitä, että lukijan on vaikea samaistua siihen. Niin Laiden kertomukset asettavat eettiset ongelmat kauemmaksi lukijasta ja lukija voi tarkastella niitä objektiivisesti. On silti huomattava, että maahanmuuttajataustaisen lukijan näkökulmasta etäännyttäminen ei toimi samalla tavalla. Juuri kertomus Nihadista saattaa tuoda hänen tulkinnoissaan väkivallan liian lähelle.

Teoksessa *Allt jag inte minns* on metaforia, jotka osaltaan korostavat teoksen eettisiä teemoja. Metaforat tarkoittavat kuvallista kieltä. Kuvallinen kieli stimuloi ihmisen mieltä ja niin metaforilla kyllästetyn tekstin lukeminen tuottaa mieleemme kuvia mahdollisuuksista elämässä. Suurin vaikutus on sellaisella kuvalla, jonka lukija onnistuu rakentamaan vain pienistä vihjeistä (Nystrand 2012, 180; Newton 1997, 128; Nussbaum 1990, 152; Booth 1988, 294, 298–299). Khemirin teoksessa

tärkein metaforista on Samuelin muistamattomuus, jota alleviivaavat jo teoksen otsikko ”Allt jag inte minns” sekä teoksen alkuun liitetty lainaus Rihannan kappaleesta ”*Oh na na what’s my name?*”. Brax (2013, 217) kirjoittaa, että Morrisonin romaanissa *Beloved* muistamisen vaikeus toimii metaforana ihmisen eksyksissä olemiselle. Myös Samuelin huono muisti, johon palataan teoksessa uudelleen ja uudelleen, voidaan ymmärtää metaforana ulkomaalaistaustaisen nuoren miehen hajanaisesta identiteetistä. Samuel ei tiedä, kuka hän on: hän ei ole ulkomaalainen, mutta ei oikeastaan ruotsalainenkaan. Lisäksi on kiinnostavaa, että myös Samuelin mummo on muistamaton, dementikko. Siten hänen hahmonsa vielä korostaa muistamattomuuteen liittyvää metaforaa: dementikon tavoin itsensä kadottanut ihminen menettää toimintakykynsä yhteiskunnassa ja tuhoutuu hitaasti mutta varmasti.

Maahanmuuttajataustaisen nuoren aikuisen epäselvän identiteetin lisäksi Khemirin teoksessa on monta metaforaa pakonomaiselle identiteetin etsimiselle yhteiskunnassa, joka ei tunnu hyväksyvän ulkomaalaistaustaisia ihmisiä täysivaltaisiksi jäsenikseen. Samuel etsii identiteettinsä rakennuspalikoiksi sirpaleita menneisyydestään: hän vaalii laatikkoa, johon on säilötty hänen vauva-aikaisia hiuskiehkuroita sekä kynnenpalasia ja pelastaa mummon talon tulipalosta posliinisen karkkikulhon, esineen, joka muistuttaa häntä lapsuudesta (Khemiri 2015, 152, 189, 294). Samuel yrittää myös pönkittää huonoa muistiaan täyttämällä fanaattisesti kokemuspankkiaan vaikkapa työntämällä kädet vesimeloniin, lähtemällä käymään posliinimuseossa tai ryhtymällä koekaniiniksi unettomuustutkimukseen (emt. 18, 56–57). Kokemuspankin täyttäminen voidaan ymmärtää Samuelin yritykseksi kerätä elämyksiä identiteettinsä perustaksi. Lisäksi lääke Samuelin identiteettiongelmiin on rakkaus. Vandad toteaa Pantterille Samuelin lähettäessä Laidelle tekstiviestiä, että Samuel ei ole pitkään aikaan puhunut huonosta muististaan (emt. 235) – muistamattomuudesta ei tosiaan puhuta juuri lainkaan teoksen rakkaudelle omistetussa LAIDE-osassa.

Eräs tärkeä metafora teoksessa *Allt jag inte minns* liittyy puhumiseen. Rihannan ja Draken esittämä kappale, johon teoksen avaava lainaus viittaa, on dialogi, kahden rakastavaisen ihmisen puhetta toisilleen. Puhuminen voidaan ymmärtää teoksessa nimenomaan metaforaksi yhteyden etsimisestä toiseen ihmiseen, joka usein puuttuu yhteiskunnallisesta keskustelusta. Laide kertoo, että rakastuneina hän ja Samuel puhuivat jatkuvasti toistensa kanssa. Laide toteaa, että puhuminen oli heille helppoa (Khemiri 2015, 128) ja että he nukkuivat vain kolme tuntia yössä, sillä heillä oli niin

loputtomasti sanottavaa (emt. 168). Samuel jakoi Laiden kanssa intiimeitä kokemuksia. Hän kertoi esimerkiksi ystävänsä kuolemasta ja siitä, kuinka hän oli nuorena rakastunut ystävänsä Pantteriin (emt. 137–138). Lisäksi Laide toteaa Samuelista ja heidän tavastaan puhua: ”Jag blev en person med honom som jag visste att jag var innerst inne, men som jag inte hade varit på många år” (emt. 142). On myös huomionarvoista, että Rihanna ja Drake olivat tosielämässä pitkään rakastavaisia. He erosivat ja palasivat yhteen monta kertaa. Kuten Rihannan ja Draken suhde ei yhteisestä laulusta huolimatta ottanut sujuakseen, myös Samuel ja Laide ajautuvat loputtomista keskusteluistaan huolimatta erilleen. Kun Samuelin ja Laiden välit alkavat tulehtua, se näkyy juuri heidän puhumisessaan. Laide on mustasukkainen siitä, että Samuel puhuu tyhjänpäiväisistä asioista toisten ihmisten kanssa (emt. 227–228, 274). Tekstiviestisota, jonka Laide ja Samuel aloittavat Samuelin laskeuduttua Berliiniin (emt. 219), kertoo siitä, että he alkavat tulkita väärin toinen toisensa ajatuksia ja tunteita. Kun Laide ja Samuel ovat riidelleet ravintolassa, he eivät enää puhu toistensa kanssa vaan matkustavat kotiin Laiden mukaan tavallista hiljaisempina (emt. 182).

Khemiri luo teokseensa jännitteitä myös käyttämällä antiteesejä. Antiteesillä tarkoitetaan keskenään vastakkaisten asioiden esittämistä rinnakkain (Nystrand 2012, 48; 2000, 87; Toker 2010, 37). Romaanissa *Allt jag inte minns* Samuelin antiteesiksi voidaan ymmärtää hänen lapsuudenystävänsä Pantteri. Toisin kuin Samuel, hän on ulkomaalaistaustainen nuori nainen, joka on vaikeasta taustastaan ja vanhempiensa tiukasta uskonnollisuudesta (Khemiri 2015, 137) huolimatta onnistunut rakentamaan itselleen uuden toimivan identiteetin. Pantteri muun muassa asuu Berliinissä (emt. 51), kaupungissa, jota pidetään nuorten aikuisten kulttuurissa vapauden ja boheemin, omaehtoisen elämän symbolina – kuten Samuel Laiden mukaan mainitsee, Berliinin virallinen tunnuslause on ”*Fattig men sexig*”⁷ (emt. 236). Läksiäisissään Pantteri on pukeutunut toiseen keskeiseen vapauden symboliin, Yhdysvaltojen lippuun (emt. 74). Berliinissä Pantteri toteaa, että hän enää muistelee Rihannaa (emt. 51), joka laulaa kappaleessaan unohtuneesta nimestään. Samuel on surullinen Pantterin lähdöstä (emt. 72), onhan hänen ihanteensa puuttuessa vaikeampi löytää omaa identiteettiään. Toisaalta Samuel myös tuntuu pelkäävän matkustamista

---

⁷ Berliinin kaupungin kuuluisan tunnuslauseen ”Berlin ist arm aber sexy” on muotoillut alun perin Berliinin pormestari Klaus Wowereit.

Pantterin luo (emt. 90), onhan identiteetin etsiminen ja mahdollinen löytäminen myös pelottavaa.

Toisen tärkeän antiteesin Khemirin teoksessa muodostavat Samuelin ja Samuelin mummon hahmot. Kumpikin heistä kärsii huonosta muistista. Kuten on jo todettu, Samuelin huono muisti symboloi maahanmuuttajataustaisen nuoren miehen epäselvää identiteettiä. Mummon muistamattomuus puolestaan viittaa ruotsalaisen yhteiskunnan tilaan. Mummo esimerkiksi ihmettelee paikallisessa kahvilassa muiden ihmisten pukeutumista, kummallisia koruja sekä hijabiin kiinnitettyä kännykkää. Hän pyytää Samuelia kysymään, onko kahvilassa tarjolla lainkaan vadelmaveneitä (Khemiri 2015, 295), joita voidaan pitää ruotsalaisuuden leikkisänä symbolina. Yhteiskunnallisten muutosten ravistellessa vanhaa hyvinvointiyhteiskuntaa, koko kansa, niin kantaruotsalaiset kuin siirtolaiset tuntuvat olevan hukassa, mistä kertoo esimerkiksi autoiluun liittyvä symboliikka: mummo menettää ajokorttinsa ja Samuel ajaa päin puuta (emt. 290). Lisäksi Löf (2016) toteaa osuvasti *Keskisuomalaiseen* kirjoittamassaan kirja-arvostelussa Samuelin mummon talon tulipalon symbolisesta merkityksestä: ”Ylevä historia romahtaa palavan tukholmalaishuvilan mukana”. Muita antiteesejä teoksessa *Allt jag inte minns* ovat muun muassa Vandad ja Samuel: Samuel haluaa muistaa ja Vandad unohtaa sekä Vandad ja Laide: pikkurikollinen ja menestyvä nuori nainen.

4. Lukija ja maahanmuuton etiikka

Vem bestämmer vad som är viktigt och vad som är överflödigt?

- *Allt jag inte minns* 2015, 43

Khemirin teoksen henkilöhahmokerrojat tietävät, että minäkertoja-kirjailija haastattelee heitä Samuelin elämästä ja kuolemasta kertovaa kirjaansa varten. He ovat selvillä siitä, että heidän kertomuksensa lukevat todelliset lukijat. Tässä luvussa tarkastelen Khemirin teoksen *Allt jag inte minns* maahanmuuttoon ja siirtolaisuuteen liittyviä teemoja teoksen lukijaan liittyvien eettisten kysymysten näkökulmasta. Ennen eettistä käännettä 1980-luvulla kirjallisuudentutkimuksen piirissä oli ajateltu, että lukijan tehtävä on arvioida tekstin etiikkaa, ja että teksti antaa muodon eettisille periaatteille. Sen sijaan 1980-luvulla kiinnitettiin huomiota siihen, että kirjallisuus ja sen eettiset periaatteet paitsi kuvailevat myös luovat todellisuutta ja vaikuttavat siihen (Eskin 2004; 560, 562). Siten

monet tutkijat korostavat, että kirjallisuuden etiikalla on suuri valta vaikuttaa lukijan eettisiin näkemyksiin ja toimintatapoihin (Lehtimäki 2013, 100; Brie et al 2010, 2, 13; McLaughlin 2010; Hadfield et al 1999, 12). Toisaalta monet tutkijat myös muistuttavat, että kerronnan etiikan tutkimuksessa on keskitytty liiaksi tekijän ja tekstin tekniikan eettisiin vaikutuksiin lukijan analyysin sijaan. He korostavat tekstin, tekijän ja lukijan vuorovaikutusta sekä lukijan roolia tekstin eettisen sanoman muodostamisessa (Phelan 2014, luku 2.1; 2005, 23; 1996, xi; Nystrand 2012, 30; McLaughlin 2010, 168–169; Newton 1997, 21; Chatman 1989; Miller 1989; Phelan 1989c; Booth 1988, 9, 126, 159, 169; Duer 1988, 33). Tässä luvussa pohdin, miten lukijan rooli rakentuu teoksessa *Allt jag inte minns*. Analysoin Khemirin romaanin kerronnan aukkoja eli asioita, joihin kertoja ei anna varmoja vastauksia. Pohdin myös lukijan velvollisuutta tehdä teoksesta perusteltuja eli vastuullisia tulkintoja. Lisäksi tuon esille, miten teos haastaa lukijaansa pohtimaan omaa suhdettaan maahanmuuttoon liittyviin eettisiin kysymyksiin.

4.1. Tekstin aukot ja vaatimus vastuullisista tulkinnoista

Khemirin teoksessa vain lukija saa kirjailija-kertojan lisäksi kuulla kaikkien henkilöhahmojen kertomukset Samuelin elämästä ja kuolemasta. Silti tekstissä on runsaasti kerronnan aukkoja, moni peruskysymyksen jää vaille varmoja vastauksia. Alun Rihanna-lainauksessa kysytään, ”[...] *what’s my name?*”. Teoksessa onkin usein epäselvää, kuka henkilöhahmoista kulloinkin on äänessä, sillä heidän puheenvuorojaan ei ole nimikoitu. Lukija ei saa tietää paljoakaan myöskään henkilöhahmojen etnisistä taustoista. Lisäksi esimerkiksi Vandadin etninen alkuperä on kenties tarkoituksella häivytetty: häneen viitataan ”mutakuonona” (Khemiri 2015, 77), vaikka samaan aikaan hän puhuu itäeurooppalaisittain murtaen. Myös tarinan kulkuun liittyy tulkinnan mahdollisuuksia. Vasta sivulla 75 käy ensimmäisen kerran yksiselitteisesti ilmi, että Samuel on kuollut, vaikka Samuelin kuolema on koko kirjan juonen perusta. Teoksessa todetaankin, että lopulta kaikki voivat olla yhtä mieltä oikeastaan vain siitä, että Samuel syntyi, eli ja kuoli (emt. 323). Jo fenomenologisen kirjallisuudentutkimuksen perustaja Roman Ingarden on todennut, että kirjallinen teos on aina täynnä epämääräisyyskohtia, joiden täyttäminen on lukijan tehtävä (Ingarden 1972, erit. 270–293). Kerronnan etiikan tutkijat ovat pohtineet tekstin aukkojen täyttämisen merkitystä (ks. esim. Bander 1988; Duer 1988). Siten tarkastelen tässä alaluvussa, mitä aukkojen täyttäminen Khemirin romaanissa lukijan kannalta tarkoittaa.

Teos *Allt jag inte minns* kutsuu lukijaansa täyttämään tekstin aukkoja ja ikään kuin keskustelemaan kanssaan kertomuksen mahdollisista tulkinnan tavoista. Boothin (1988, 135) mukaan lukijan vastuulla on juuri keskusteluun osallistuminen tekstin ja samalla sen tekijän kanssa. Khemirin romaanissa keskustelulle annetaan ylipäänsä tärkeä merkitys. Minäkertoja-kirjailija rakentaa teostaan nimenomaan keskustelemalla henkilöhahmojen kanssa ja henkilöhahmojen kertomusten yhteyteen on sijoitettu keskustelukatkelmia. Ajoittain teos kutsuu lukijaansa keskustelemaan ja käymään dialogia kanssaan varsin suoraan. Henkilöhahmokertojat vaativat avoimien kysymystensä myötä lukijaa ottamaan kantaa erilaisiin etiikkaan liittyviin kysymyksiin, joita hahmot yhdessä pohtivat. Esimerkiksi voidaan tulkita, että poliittisesti aktiivinen Laide haastaa myös lukijan arvioimaan mahdollista omaa vastaustaan ja poliittista vastuunottoaan katkelmassa, jossa hän keskustelee Samuelin kanssa: ”Men vad gör du på första maj då? Om du inte demonstrerar?” (Khemiri 2015, 215). Pantteri puolestaan kysyy suorasukaisesti teoksen minäkertoja-kirjailijalta: ”Hur är det för dig – känner du skuld? Önskar du att du hade gjort något annorlunda?” (emt. 66) ja saattaa saada hetkeksi myös tekstin lukijan häkeltymään – olenko minäkin ehkä syyllinen johonkin? Olisinko minä voinut toimia toisin?

Teoksessa *Allt jag inte minns* muistutetaan, että lukijan on ryhdyttävä täyttämään tekstin aukkoja vastuullisesti. Esimerkiksi Samuelin äiti on huolissaan lukijoiden vastuuttomista tulkinnoista. Hän ei suostu osallistumaan minäkertoja-kirjailijan kirjahankkeeseen, sillä hänen mukaansa on epäselvää, kuka lopulta määrittelee, mikä Samuelin elämässä on tärkeää ja mikä turhaa (Khemiri 2015, 43). Kerronnan etiikan tutkimuksessa ajatellaan, että lukijan täytyy ottaa lukiessaan huomioon tekstin vaikeus ja toiseus. Lukija ei saa lukiessaan ajatella omien odotustensa ja tarpeidensa tyydyttämistä vaan hänen on kuunneltava tarkkaan, mitä teos itse haluaa sanoa. Barthes (1992, 15–16) toteaa, että jos luemme tekstin vain kerran, näemme vain sen, mikä on meissä itsessämme, emme sitä, mikä kuuluu tekstiin. Lukemisen tapaa, jossa ajatuksena on palata tekstiin yhä uudestaan, voidaan nimittää lähiluvun periaatteeksi (Lehtimäki 2013, 102; McLaughlin 2010, 160; Mikkonen 2003, 82; Boehm 1989, 109). Khemirin romaanissa lähiluvun periaatetta edustaa Samuel. Vandad kertoo, kuinka Samuelille voi kertoa saman asian yhä uudestaan kerta toisensa jälkeen, sillä Samuel unohtaa aina kaiken. Niin hän kuuntelee keskustelukumppaniaan kiinnostuneena kerta toisensa jälkeen (Khemiri 2015, 49–50). Unohtamista ei kuitenkaan voi laskea Samuelin viaksi, muistuttaahan se, että Samuel suhtautuu ikään

kuin pakon sanelemana tavallista avoimemmin ja ennakkoluulottomammin toiseen ihmiseen. Voisiko Khemirin teoksen lukijakin palata tekstiin yhä uudelleen ja antaa ulkomaalaistaustaisille henkilöhahmoille mahdollisuuden kertoa tarinansa yhä uudestaan? Kannustaako romaani lukijaansa kuuntelemaan tarkkaavaisemmin myös todellisia ulkomaalaistaustaisia ihmisiä ja ymmärtämään heidän ongelmiaan?

Khemirin teoksessa muistutetaan lukijaa siitä, että lukijan tausta, kokemukset ja eettiset lähtökohdat ovat merkittävässä roolissa, kun lukija tekee tarinasta tulkintoja. Teoksen minäkertoja-kirjailija kommentoi fiktiivisen yleisönsä suulla kirjoittamisen prosessiaan, jossa tulkinnat, jotka hän on tehnyt Samuelin läheisten kertomuksista, sekoittuvat hänen henkilökohtaisiin kokemuksiinsa:

Det galna är att inte ens hans ord gick att lita på för när han närmade sig slutet insåg han att varje gång som det uppstått en lucka i Samuel historia hade han använt sina egna minnen och det var förs när allt var för sent som det gick upp för honom vem det var som skrev listor på samtalsämnen och vem som samlade kärleksdefinitioner och vem som hade panik över sitt dåliga minne och vems pappa som hade försvunnit och vems vän som inte längre fanns. (Khemiri 2015, 325)⁸

Niin hän samalla muistuttaa rivien välissä lukijaansa taustan merkityksestä lukijan tekemiin tulkintoihin. Norman Holland on esitellyt kirjallisuudentutkimuksen klassikkoteoksessaan *The Dynamics of Literary Response* (1975) kuuluisan transaktioteoriansa, jonka mukaan lukija katsoo tekstiä ikään kuin oman identiteettinsä läpi. Myös monet kerronnan etiikan tutkijat ajattelevat Hollandin teorian mukaisesti, että lukijan oma tausta vaikuttaa suurella määrällä eettisiin päätelmiin, joita lukija tekee tekstin perusteella (Bareis 2013, 45; Nystrand 2012, 61; Phelan 2007, 7; Phelan 2005, 59; Singer et al 2005, 3, 4; Nussbaum 1990, 162; Graff 1989; Booth 1988, 380). Vastuullisen lukijan on Khemirin teoksen minäkertojan tapaan tultava tietoiseksi omasta taustastaan ja tunnistettava lähtökohtansa, vaikka täydellisesti itsensä irrottaminen kertomuksen tulkinnoista on mahdotonta.

Lukijan taustan suuri merkitys tulkintojen kannalta herättää kysymyksen siitä, kuka Khemirin teosta todellisuudessa lukee ja tulkitsee. Teos *Allt jag inte minns* on julkaistu Ruotsissa ja se voidaan laskea valtavirtakirjallisuuden piiriin. Siten teoksen lukijat ovat todennäköisesti suurimmaksi osaksi valkoisen kantaväestön edustajia.

---

⁸ Myös todellisen kirjailijan, Jonas Hassen Khemirin kokemukset ovat sekoittuneet hänen henkilöhahmojensa kokemuksiin. Khemiri toteaa Aftonbladetin haastattelussa, että esimerkiksi Samuelin muistinsa tueksi hyödyntämä kokemuspankin täyttäminen on tapa, jonka hän keksi teini-ikäisenä ystäviensä kanssa (Gustavsson 2015).

Nussbaum (1990, 162, 227) toteaa, että kirjallisuus auttaa lukijaa kysymään, millaista elämä voisi olla ja miltä tuntuisi, jos romaanin tapahtumat olisivat osa lukijan elämää. Nünningin (2015) mukaan kirjallisuus auttaa lukijaansa asettumaan toisen ihmisen asemaan. Siten Khemirin teoksella on mahdollisuus lisätä valtaväestön ymmärrystä ruotsalaisessa maahanmuuttokeskustelussa. On myös huomattava, että Khemiri on tunnettu kotimaassaan maahanmuuttajataustaisten ihmisten äänitorvena ja hänen teoksiaan lukevat todennäköisesti myös ulkomaalaistaustaiset ihmiset. Ulkomaalaistaustaisten ihmisten lähtökohdat teoksen lukemiseen ovat erilaiset kuin kantaruotsalaisten. Lisäksi on kiinnostavaa, että oikeudet Khemirin romaanin kääntämiseen on myyty tällä hetkellä Ruotsin lisäksi 19 maahan⁹. Keskustelu maahanmuutosta ja siirtolaisuudesta on erilaista eri puolilla Eurooppaa sekä Yhdysvaltoja ja siten lukijat eri kulttuureissa tuovat teokseen mukanaan ruotsalaisen valtaväestön tulkinnoista poikkeavia tulkintoja. Esimerkiksi jo Suomessa julkinen keskustelu ulkomaalaistaustaisten ihmisten asemasta on erilaista kuin Ruotsissa, vaikka Suomi ja Ruotsi ovat naapurimaita. Onhan Ruotsissa pidempi maahanmuuttoon liittyvä historia ja väestöstä huomattavasti suurempi osa omaa ulkomaiset sukujuuret.

Khemirin teoksen aukkojen täyttäminen ja tulkintojen tekeminen ei voi olla lukijan subjektiivisuudesta huolimatta sattumanvaraista. Vastuullinen lukija ottaa ensi töikseen huomioon reunaehdot, jotka tekijä on asettanut tarinaansa. Reunaehdoilla tarkoitetaan yleisiä eettisiä periaatteita, jotka toimivat kertomuksen moraalisen sanoman perustana. Booth (1988, 140–143) käsittelee esimerkkinä reunaehtoien hyväksymisestä satua, joka kertoo tarinan köyhästä pariskunnasta ja heidän hanhestaan. Hanhi munii kultamunia ja pariskunta päättää teurastaa hanhen kultaisten sisuksien toivossa. Sisukset eivät kuitenkaan ole kultaa, ja kun hanhi kuolee, myös kultaisten munien tulo lakkaa. Jotta kertomus voisi Boothin mukaan koskettaa lukijaa, lukijan on hyväksyttävä tarinan reunaehtona toimiva ajatus, jonka mukaan ahneus johtaa tuhoon. Myös Khemirin teoksen kokonaiskuvan perusteella voidaan muodostaa useita reunaehtoja. Niitä ovat esimerkiksi seuraavat ajatukset: ”yhteiskunnan tulee pyrkiä tasa-arvon toteutumiseen”, ”jokainen ihminen on samanarvoinen” ja ”rasismia ei voi hyväksyä”. Toisaalta Booth (1988, 144–145) muistuttaa, että kirjailijan asettamat reunaehdot voivat olla myös kiistanalaisia. Boothin kultamunia munivaa hanhea koskevassa esimerkissä seikka,

---

⁹ Oikeudet on myyty Albaniaan, Bulgariaan, Kroatiaan, Tšekkiin, Tanskaan, Viroon, Färsearille, Suomeen, Ranskaan, Saksaan, Unkariin, Islantiin, Italiaan, Makedoniaan, Norjaan, Puolaan, Serbiaan, Ruotsiin, Britanniaan ja Yhdysvaltoihin.

jonka mukaan kullanhimo kuuluu ihmisluontoon, on reunaehto, jonka lukija saattaa vain teeskennellä jakavansa, jotta lukija itse voisi saada enemmän irti tarinasta. Myös Khemirin teoksessa on kyseenalaisia reunaehtoja. Esimerkiksi ajatus ”yhteiskunta on epäoikeudenmukainen” on reunaehto, jota teoksen lukija ei välttämättä hyväksy yleispäteväksi eettiseksi totuudeksi.

Aukkojen täyttämisen ja tulkintojen rajoista puhuu myös Hawthorn kiinnostavassa artikkelissaan ”Reading Fiction: Voyeurism Without Shame” (2013). Hän pohtii etiikkaa, joka liittyy kirjallisten henkilöahmojen yksityisyyden kunnioittamiseen. Hawthorn (emt. 76) kysyy, että vaikka kulttuurissamme yksityisyyden loukkaamista pidetään aina vääränä, miksi emme tunne syyllisyyttä kirjallisten hahmojen elämään tunkeutumisesta. Miksi emme tunne syyllisyyttä siitä, että pääsemme Khemirin teoksen kertojien mukana poliisiasemalla kuulemaan maahanmuuttajanaisen nöyryyttävästä pahoinpitelystä? Miksi emme tunne oloamme kiusaantuneeksi, vaikka Vandad paljastaa meille intiimejä asioita muun muassa siitä, kuinka paljon kyselyt hänen maahanmuuttotustaan vaivaavat häntä? Miksi emme tunne itseämme tunkeilijoiksi, vaikka tunkeudumme päähenkilön henkilökohtaiselle alueelle ja tarkastelemme muiden henkilöahmojen kanssa Samuelin identiteettikriisiä ruotsalaisessa yhteiskunnassa? Hawthornin (emt. 78, 80) mukaan lukija viime kädessä ymmärtää henkilöahmot fiktioksi. Hahmot elävät eri maailmassa kuin me, me emme voi todellisuudessa loukata hahmoja ja siksi heidän yksityisalueelleen tunkeutuminen tekee Hawthornin mukaan meille jopa hyvää. Kirjallisen henkilöahmoon ja hänen ajatuksiinsa samaistuminen voi auttaa meitä ymmärtämään erilaisia ihmisiä myös tosielämässä. Voidaan todeta, että Khemirin teoksen lukijan kannattaa ennemmin samaistua rohkeasti henkilöahmoihin ja tehdä rohkeita tulkintoja heidän elämästään kuin pelätä liikaa väärin tulkintojen mahdollisuutta. Samaistuminen henkilöahmoihin auttaa lukijaa asettumaan erilaisten ihmisten asemaan ja ymmärtämään heidän ongelmiaan.

Vastuulliseen aukkojen täyttämiseen ja vastuullisten tulkintojen tekemiseen liittyy ajatus teoksen vastuullisesta arvioinnista. Khemirin koko tuotanto ja erityisesti teos *Allt jag inte minns* on saanut sekä ruotsalaisissa että suomalaisissa valtamedioissa lähes yksinomaan kiittäviä arvioita. Lisäksi Khemiri palkittiin vuonna 2015 August-palkinnolla. Arviointiin liittyy myös haasteita. Eettistä kirjallisuudentutkimusta on kritisoitu siitä, että tuodessaan tunteet ja ihmiselämän yksittäiset tilanteet osaksi etiikan tarkastelua, se vesittää etiikan tarkastelun

objektiivisuuden, voihan eettisistä arvoista olla jokainen eri mieltä. Niin arviot Khemirin teoksesta ja sen maahanmuuttoon ja siirtolaisuuteen liittyvistä eettisistä näkökulmista riippuisivat aina siitä, mitä mieltä arvioija itse on maahanmuutto- ja siirtolaiskysymyksistä (Booth 1988, 28, 32, 34, 81). Booth (emt. 76, 83) muistuttaa, että vaikka kirjallisuus käsittelee tunteita ja ihmiselämän monimutkaisia tilanteita, kirjallisuuden eettinen kritiikki on silti objektiivista ja rationaalista. Tekstin arvioiminen tapahtuu yhdessä muiden teoksen lukeneiden ihmisten kanssa. Arvioijien moninaisuus ei tarkoita arvioiden irrationaalisuutta. Vaikka jotkut arviot olisivat subjektiivisia, jotkut arviot alkavat saada yleistä hyväksyntää. Tämä yhteisen päättelyn metodi eli ”coduction” varmistaa Boothin mukaan sen, että eettinen kritiikki ei ole sattumanvaraista vaan perustuu ihmisten yhteisille käsityksille eettisestä elämästä. Voidaan todeta, että positiiviset arviot kertovat siitä, että Khemiri on onnistunut kiteyttämään romaanissaan jotakin olennaista ulkomaalaistaustaisten ihmisten elämästä ja ongelmista ruotsalaisessa yhteiskunnassa. On silti pidettävä myös mielessä, että arvioijat ovat lähinnä valkoisen kantaväestön edustajia – onko heidän joukkonsa viime kädessä riittävän heterogeeninen, jotta heidän yhteistä päättelyään voitaisiin pitää riittävän objektiivisena?

Khemirin teoksen aukkojen täyttäminen tuntuu helposti yksinkertaiselta. Alkuvaikeuksien jälkeen lukija huomaa pian ”tietävänsä” kuka hahmoista milloinkin puhuu, kuka heistä on luotettava ja millaisia hahmot ovat luonteeltaan. Lisäksi huumori ja näennäinen viihteellisyys saattavat estää huolimattonta lukijaa näkemästä tekstin pinnan alla piileviä siirtolaisuuteen, maahanmuuttoon ja rasismiin liittyviä eettisiä pohdintoja. McLaughlin ja Phelan varoittavatkin lukijaa niin sanotuista huonoista lukemisen tavoista. McLaughlin (2010) analysoi elokuvaa *La Ceremonie* (1995), joka hänen mukaansa kertoo allegorioiden avulla lukutaidottomuudesta, huolimattomasta lukemisesta sekä naiivista väärin lukemisesta. Huonojen lukemisen tapojen sijaan McLaughlin ehdottaa lukijalle kyselevää ja epäilevää asennetta kirjallisia teoksia kohtaan. Phelan (2005, 59) taas muistuttaa lukijaa tulkintojen suhteellisuudesta. Vaikka lukija pitää omia tulkintojaan usein itsestään selvinä, hänen on opittava huomaamaan tekstin moninaisuus ja siitä kumpuava erilaisten tulkintojen mahdollisuus. Myös Khemirin teoksen lukijan on muistettava, että hänen muodostamansa tulkinta teoksesta ei ole ainoa mahdollinen. Voidaan ajatella, että teoksen moninaiset tulkinnan mahdollisuudet muistuttavat maahanmuuttokysymyksiin liittyvästä yhteiskunnallisesta keskustelusta, jossa totuus hautautuu helposti lukemattomien sekä perusteltujen että

perusteettomien mielipiteiden, kärjekkäiden lausuntojen, omien etujen ajamisen ja pelkoon perustuvien argumenttien taakse. Toisaalta tulkinnan mahdollisuuksien suuri määrä on myös vapauttavaa. Kaikkea ei voi, eikä tarvitsekaan pureskella ja analysoida loppuun asti. Tekstin aukkoja voi jättää viime kädessä täyttämättä ja vastuullinen lukija voi myöntää, että siirtolaisuus, rasismi ja ulkomaalaistaustaisen ihmisen identiteetin rakentaminen ruotsalaisessa yhteiskunnassa ovat niin monisäikeisiä asioita, ettei niitä voi kukaan hallita.

4.2. Haaste lukijalle!

Khemirin romaani *Allt jag inte minns* ei peräänkuuluta lukijaltaan vastuullisia tulkintoja ainoastaan teoksen tekstin tai kertojan vuoksi. Sen sijaan teos haastaa lukijansa pohtimaan myös omaa suhdettaan maahanmuuttoon liittyviin kysymyksiin. Siten lukija kantaa vastuuta tulkinnoistaan itseään ja yhteiskuntaa kohtaan. Lukijan vastuuta itseään ja yhteiskuntaa kohtaan on analysoinut Booth. Avukseen hän on kehittänyt kuuluisan metaforansa kirjoista ystävinä. Boothin mukaan länsimaissa on kautta vuosisatojen ajateltu, että onnemme riippuu paljolti siitä, millaisia ystäviä meillä on ja millaisessa seurassa vietämme aikaa. Ystävän määritelmän Booth on lainannut antiikin filosofiasta Aristoteleelta. Aristoteleen mukaan ystäviä on kolmenlaisia: sellaisia, jotka tuottavat meille mielihyvää, sellaisia, joista on meille hyötyä ja sellaisia, jotka ovat meille tärkeitä oman itsensä vuoksi. Kaikki ystävät eivät ole yhtä tärkeitä tai yhtä kestäviä, mutta kaikkia ystäviä tarvitaan erilaisissa elämäntilanteissa. Vastuullisen lukijan on pohdittava, minkälaista ystävyysmuotoa teos tarjoaa. Hänen on kysyttävä itseltään, mitä tapahtuu lukemisen aikana, miten kirja vaikuttaa eettisiin päätelmiini, kuka olen, kun luen ja kenen seurassa vietän aikaani (Booth 1988, 172–173). Boothin metafora kirjoista ystävinä on ollut kerronnan etiikan tutkimuksessa vaikutusvaltainen. Sitä kommentoivat ja kritisoivat analyyseissaan esimerkiksi Phelan (2014, luku 3.5), McParland (2010, 146), Nussbaum (1990, 234, 239–240) ja Nystrand (2012, 27). Seuraavassa pohdin, millainen ystävä teos *Allt jag inte minns* lukijalleen on. Lisäksi kiinnitän lyhyesti huomiota Keenin ja McParlandin kiinnostaviin tutkimuksiin, jossa he ovat pyrkineet mittaamaan empiirisillä menetelmillä kirjallisten teosten todellista vaikutusta lukijoidensa etiikkaan.

Boothin (1988, 173–177) mukaan jokainen teos tarjoaa jo avauslauseestaan alkaen lukijalleen jotakin ystävyysmuotoa. Kioskiromaani kutsuu

hetkeksi viihtymään, tietokirjasta on hyötyä, kun tavoitteena on oppia uutta ja klassikkoteos tarjoilee uuden näkökulman maailmaan ja ihmisten välisiin suhteisiin. Jokainen teos on tärkeä, mitään ei pidä väheksyä ja jokainen teoksista tarjoaa omanlaisensa näkökulman etiikkaan ja moraaliseen elämään. Khemirin teoksen ensimmäisenä lauseena voidaan pitää alkuun sijoitettua lainausta ”*Oh na na what’s my name?*” Lainaus on pop-kappaleesta ja niin voidaan tulkita, että teos kutsuu lukijaansa viihtymään. Varsinainen tekstiosa alkaa puolestaan kirjailijahahmon kommentilla: ”Grannen sticker upp huvudet bakom häcken och frågar vem jag är och vad jag gör här” (Khemiri 2015, 11). On helppo ajatella, että naapurin kysymykset ovat osoitettu kirjailijahahmon lisäksi teoksen lukijalle. Niin teos haastaa heti avauslauseessaan pohtimaan, kuka lukija oikeastaan on, millaisia arvoja lukijalla on ja miksi lukija on valinnut luettavakseen juuri tämän siirtolaistaustaisen kirjailijan teoksen, joka käsittelee maahanmuuttoon liittyviä eettisiä ongelmia. On myös huomattava, että naapurin aggressiivisiä kysymyksiä seuraa Vandadin puheenvuoro: ”Välkommen. Sätt dig ned. Slappna av. Jag lovar, du behöver inte vara rädd. Ett tryck på larmknappen och dom är här på trettio sekunder” (emt. 11). Vandadin sanat ovat uhkaavia, uskaltaako lukija niiden jälkeen enää pidemmälle? Puheenvuoroon liittyy kuitenkin myös huolenpitoon liittyviä elementtejä. Sanat muistuttavat, että teos haluaa pitää lukijastaan huolta. Ja jos lukijaa alkaa ahdistaa liikaa, ainahan hän voi ”painaa hälytysnappia” ja laskea kirjan syrjään.

Teoksen edetessä vahvistuu näkemys Khemirin teoksesta ystävänä, joka tarjoaa lukijalleen ennen kaikkea uusia näkökulmia maailmaan ja ulkomaalaistaustaisten ihmisten todellisuuteen. Kyseistä motiivia korostetaan Samuelin hahmon avulla. Vandadin mukaan Samuelilla on tapa tarkastella ja kommentoida ympäristöään erikoisella ja ennalta-arvaamattomalla tavalla:

- Wow häftiga hus (om vanliga höghus).
- Schysst moppe (om någon susade förbi på en moppe).
- Mm vad gott det luktar (om äppelröken som ringlade ut från ett vanligt shishakafé).
- Nice med bibliotek (som om det var konstigt att det fanns folk i orten som läste böcker).
- Wow vad snabbt det gick ändå att åka hit (fast vi hade åkt taxi för tvåhundrafemtio kronor). (Khemiri 2015, 143)

Myös tyttöystävissään Samuel tapaa kiinnittää huomiota yllättäviin asioihin. Malin hengittää ”kipeällä tavalla”, Esmeraldan vanhemmat ovat kokoomuslaisia ja Zakiilla on ruma käsilaukku (emt. 91–92). Lisäksi huonosta muististaan huolimatta Samuel muistaa kummallisia asioita, joita useimmat ihmiset eivät tiedä tai ainakaan eivät muista. Hän esimerkiksi osaa liittää Vandadin nimen šaahiin, joka soti aikanaan Tšingis-kaania vastaan (emt. 20). Siten teos kehottaa Samuelin hengessä myös lukijaansa arvioimaan uudelleen itsestään selviltä tuntuvia asioita, esimerkiksi yhteiskunnan rakenteita, jotka ovat ulkomaalaistaustaisten kannalta hankalia ja syrjiviä. On myös huomattava, että uudet näkökulmat maailmaan tuodaan teoksessa esille Rihanna-viittauksen mukaisesti viihdyttävän lukukokemuksen avulla, huumorin keinoin. Teoksen huumori on ennen kaikkea ironista ja herättelee osaltaan lukijaa huomaamaan ulkomaalaistaustaisten elämään liittyviä epäkohtia.

Khemirin teos tarjoaa lukijalleen uusia näkökulmia maailmaan ja haastaa lukijansa samalla pohtimaan omia eettisiä arvojaan. Kerronnan etiikan tutkijat korostavat, että vastuullinen lukija antaa teoksen vaikuttaa itseensä (McLaughlin 2010, 169–170; Booth 1988, 135). Uusien näkökulmien lisäksi Khemirin teoksessa käytetään muitakin keinoja, joilla lukija haastetaan eettiseen pohdintaan. Teoksessa muun muassa kuvaillaan tilanteita, jotka ovat varmasti jokaiselle lukijalle tuttuja omakohtaisten kokemusten tai ainakin iltapäivälehtien perusteella. Lukijan on pohdittava, miten hän itse on joskus toiminut tai toimisi kyseisissä tilanteissa. Laide kertoo minäkertoja-kirjailijalle tavallisista ruotsalaisista lentomatrustajista, jotka kieltäytyivät sulkemasta turvavöitään, jos samalla koneella karkotetaan pakolaisperhe. Vaikka matrustajien protesti onnistui, myöhemmin perheen kohtalo ei enää kiinnostanut heitä, vaan perhe karkotettiin (Khemiri 2015, 212–213). Olisiko myös teoksen lukija leikkinyt sankaria ja puolustanut kovaäänisesti perhettä lentokoneessa, mutta unohtanut koko asian palattuaan arkeen ja kiireiseen elämäänsä? Vandad puolestaan kertoo taksinkuljettajasta, jota pelottaa treenatun ulkomaalaistaustaisen nuoren miehen kuljettaminen (emt. 81–82). Olisiko lukija ollut kuljettajan kanssa yhtä kauhuissaan? Entä mistä lukijan mahdollinen pelko ulkomaalaistaustaista matrustajaa kohtaan kumpuaa? Samuel puolestaan on joutunut koulukiusatuksi, koska hän oli Vandadin mukaan todennut olleensa lapsena ”lite konstig” (emt. 95). Miten lukija siis itse suhtautuu erilaisiin ihmisiin? Kiusaako hän, katsooko hän passiivisena kiusaamista sivusta vai asettuuko hän puolustamaan heikommissa asemassa olevaa?

Vastuullinen lukija ei Boothin (1988, 383, 394–416, 423–435) mukaan anna teoksen vaikuttaa ainoastaan itseensä. Lukijan vastuulla on osallistua romaaneista käytävään keskusteluun, puuttua teosten kyseenalaisiin arvoihin ja vaikuttaa siten ympäröivään yhteiskuntaan. Booth itse käsittelee teoksessaan kirjailijoita, joiden tuotanto on ollut eettisen kritiikin kohteena. Hän ottaa kantaa keskusteluun, jota on käyty esimerkiksi Rabelaisin ja Jane Austenin naisen asemasta koskevista näkemyksistä. Pohjoismaissa on viime vuosikymmeninä käyty runsaasti keskustelua pakolaisista, maahanmuutosta ja siirtolaisuudesta. Renata ja Peter Singer (2005, 248) toteavat, että useimmiten länsimainen kirjallisuus on suhtautunut positiivisesti maahanmuuttoon ja muukalaisiin. Voidaan arvioida, että myös Khemirin teos *Allt jag inte minns* on ennen kaikkea positiivinen kannanotto ulkomaalaistaustaisten ihmisten puolesta ruotsalaisessa yhteiskunnassa. Siten voidaan todeta, että lukijan on korostettava kyseisiä arvoja ja puhuttava Khemirin teoksen puolesta. Osoitin jo edellisessä luvussa, että teoksesta löytyy myös kyseenalaisia reunaehtoja. Lukijan on osattava kyseenalaistaa teoksen välittämiä käsityksiä esimerkiksi yhteiskunnallisten instituutioiden täydellisestä mädännäisyydestä ja kantaväestön poikkeuksetta negatiivisista asenteista ulkomaalaistaustaisia ihmisiä kohtaan. On myös kiinnostavaa pohtia, miten lukijan tulisi ottaa kantaa teoksen eettisiin teemoihin, mikäli hän pitää Khemirin romaanin poikkeuksellista muotoa epäonnistuneena. Vaikuttaako ”huono” muoto teoksen eettisten teemojen tulkintaan vai tuleeko lukijan nähdä teoksen eettisten teemojen merkitys muodosta huolimatta?

On mahdollista, että laajalti luettu Khemirin teos vaikuttaa tavalla tai toisella lukijoidensa eettisiin päätelmiin sekä arvoihin ja siten myös lukijan eettisiin valintoihin todellisessa elämässä. Booth (1988, 162) kuitenkin kysyy skeptisesti, miten voimme koskaan osoittaa, miten kirjallinen teos käytännössä vaikuttaa lukijansa ajatuksiin ja tekoihin. On kiinnostavaa, että viime vuosina on tehty tutkimuksia, jotka mittaavat empiirisillä menetelmillä kirjojen vaikutusta lukijoidensa etiikkaan. Keen (2006, 207–208) on osoittanut, että fiktion lukemisella on jopa neurologisia vaikutuksia, joskin hän on skeptinen sen suhteen, että eettiset tuntemukset saavat automaattisesti aikaan tekoja. McParland (2010) on puolestaan tutkinut Charles Dickensin vaikutusta aikalaislukijoidensa etiikkaan tarkastelemalla kirjeitä, aikakauslehtiä ja muita lukijoihin liittyviä dokumentteja. Hän on esimerkiksi etsinyt kirjaston tietokannasta miehen, joka on lainannut Dickensin teoksen ja huomannut, että samainen mies on perustanut pian teoksen lukemisen jälkeen orpokodin. McParlandin mukaan orpokodin perustaminen

viittaa siihen, että lukija on ottanut todesta Dickensin romaanin eettisen sanoman sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta ja antanut sen vaikuttaa itseensä. Vaikka erityisesti McParlandin tutkimusten näyttö voidaan tietysti kiistää, on varmasti tosiasia, että kun lukija antaa teoksen vaikuttaa itseensä, muuttuu hän samalla ihmisenä. McLaughlin (2010, 172–173) muistuttaakin, että keskiluokkaiselle, tavalliselle lukijalle tekisi hyvää lukea sellaisen kirjailijan teoksia, johon he eivät yleensä samaistu. Siten Khemirin teosta ja sen eettisiin pohdintoihin heittäytymistä voidaan suositella tavallisille valkoisen keskiluokkaisen kantaväestön edustajille.

Booth (1988, 184, 187, 192, 193) pohtii myös, mistä lukija voi tietää, onko kirjallinen ystävä, joka pyrkii vaikuttamaan lukijaansa, hyvä vai huono. Hänen mukaansa asiaa voi arvioida tarkastelemalla vastuun määrää, jota kertoja tarjoaa lukijalle, pohtimalla, pitääkö teos lukijaansa veroisenaan vai alempanaan ja päästääkö kirjailija lukijansa sisälle tarinaan esimerkiksi tekstin harmonian, intensiteetin ja sisäisen koherenssin keinoilla. Yhtäältä Khemirin teos on huono ystävä, joka johtaa lukijaansa harhaan, ei pidä häntä veroisenaan ja tekee lukemisen hankalaksi erikoisen rakenteensa vuoksi. Osoitin myös jo 3. luvussa, kuinka teoksen minäkertoja-kirjailija on näennäisesti neutraali, mutta lopulta hän selvästi manipuloi lukijaansa. Lisäksi henkilöhahmokertojat johdattelevat lukijaa omaksumaan omalta kannaltaan mieluisia tulkintoja. Toisaalta on huomattava, että lukijan johdattelusta huolimatta teos antaa viime kädessä lukijalleen paljon vastuuta. Lukija ei esimerkiksi voi nojata ulkopuolisiin auktoriteetteihin vaan sen sijaan kertoja luottaa siihen, että taitava lukija osaa muodostaa tekstistä omat tulkintansa. Jopa teoksen juonen kannalta olennaisimpaan kysymykseen, oliko Samuelin kolari vahinko vai itsemurha, kertoja ei tarjoa yksiselitteistä vastausta. Lukijan on muodostettava oma näkemyksensä monesta eri vaihtoehdosta: pelkkä vahinko, pieleen mennyt rakkaussuhde, petollinen ystävä, ulkomaalaistaustaisen nuoren identiteettikriisi vai epäoikeudenmukainen yhteiskunta. Samalla lukijan on pohdittava, mitä hänen valitsemansa vaihtoehto kertoo hänestä itsestään.

On huomattava, että esimerkiksi Nussbaum on esittänyt kritiikkiä Boothin teorialle kirjoista ystävinä. Nussbaumin (1990, 239–240) mukaan kirjasta ei voi puhua kuin ystävästä, sillä kirjallinen teos tarjoaa todellisuuteen vain yhden näkökulman. Siten kirjan kanssa ei koskaan voi olla todellista kommunikaatiota niin kuin todellisen ystävänsä kanssa. Kirjalliset teokset kannustavat myös lukijaansa usein vain positiivisiin tunteisiin kuten sympatiaan ja rakkauteen. Sen sijaan teos pyrkii suojelemaan lukijaansa

negatiivisilta tunteilta kuten kateudelta tai häpeältä. Lisäksi Nussbaumin mukaan ihminen kohtelee kirjoja huonommin kuin ikinä kohtelisi ystäviään. Jos kirjan arvomaailma ei miellytä, sen voi helposti paiskata nurkkaan. Nussbaumin mukaan voidaan siis todeta, että mikäli puhumme kirjoista ystävinä, joudumme myöntämään, että kirjojen kaltaiset ystävät eivät ole hyväksi ihmiselle. Siten joudumme toteamaan, että kirjat eivät ole hyväksi myöskään elämälle.

5. Lopuksi

Tässä tutkielmassa olen tarkastellut Jonas Hassen Khemirin teosta *Allt jag inte minns*, joka kertoo isänsä puolelta maahanmuuttajataustaisen Samuelin elämästä ja kuolemasta. Ennen kaikkea olen pohtinut teoksen maahanmuuttoon, integraatioon ja monikulttuuriseen yhteiskuntaan liittyviä eettisiä kysymyksiä. Tutkimustehtävänäni oli selvittää, mitkä ovat Khemirin teoksen keskeiset teemat, miten teoksen kekseliäs muoto tuo esille ja tukee eettisiä teemoja ja miten teos haastaa lukijansa tekemään rohkeita tulkintoja sekä pohtimaan omaa suhtautumistaan maahanmuuttoon ja siirtolaisuuteen liittyviin kysymyksiin. Tukena analyysissäni olen käyttänyt niin sanottua kerronnan etiikan teoriaa. Erityisesti olen hyödyntänyt James Phelanin, Wayne C. Boothin ja Marko Nystrandin tutkimuksia. Phelan ja Booth kuuluvat keskeisimpien kerronnan etiikan teorian muotoilijoiden joukkoon. Nystrand puolestaan on tärkeimpiä kerronnan etiikan tutkijoita Suomessa. Lopuksi esittelen tutkielmani keskeiset johtopäätökset. Lisäksi pohdin tutkielmani johtopäätösten yhteiskunnallista ja tieteellistä merkitystä, analysoin työni suhdetta aikaisempaan tutkimukseen sekä hahmottelen mahdollisia jatkotutkimuksen aiheita.

Tutkielmani toisessa luvussa osoitin, että teoksen *Allt jag inte minns* keskiöön nousevat maahanmuuton etiikkaan liittyvät teemat. Apunani käytin Nystrandin teoriaa siitä, kuinka kaunokirjallisissa teoksissa tuodaan esille eettisiä teemoja yleisten eettisten järjestelmien avulla. Khemirin teoksessa kantavaksi teemaksi nousee kritiikki ruotsalaisessa yhteiskunnassa esiintyvää siirtolaisvastaisuutta kohtaan. Kritiikki näytetään seurausetiikan avulla arvottamalla päähenkilö Samuelin mahdolliseen itsemurhaan johtavat, yhteiskunnan rakenteisiin ja kantäväestön asenteisiin liittyvät syyt negatiivisiksi. Teoksessa myös kyseenalaistetaan perinteisten länsimaisten ajattelutapojen toimivuus monikulttuurisen yhteiskunnan perustana kritisoidulla deontologisia eettisiä järjestelmiä kuten uskontojen ja filosofioiden etiikkaa. Lisäksi

analysoin hyve-etiikan avulla, miten Khemirin romaanissa kritisoidaan stereotyyppioita, joita maahanmuuttajataustaisista ihmisistä usein muodostetaan. Henkilöhahmot ovat hyveineen ja paheineen kokonaisia ihmisiä, joilla on muitakin puolia kuin heihin liitetyt stereotyyppiset käsitykset. Vandad ei ole pelkkä pikkurikollinen eikä Laide ihannekuva siirtolaistaustaisesta nuoresta naisesta. Erityisesti kannanotto avarakatseisuuden ja suvaitsevaisuuden hyveiden puolesta liitetään päähenkilö Samuelin hahmoon.

Tutkielmani kolmannessa luvussa erittelin, miten Khemirin teoksen harkittu muoto tuo esille ja tukee romaanin eettisiä teemoja. Teoksessa käytetään moniäänistä kerrontatekniikkaa. Kaikki teoksen keskeiset henkilöhahmot sekä minäkertoja-kirjailija kertovat Samuelin elämästä ja kuolemasta oman versionsa. Moniääninen kerrontatekniikka korostaa ihannetta tasa-arvoisten ja vapaiden ihmisten muodostamasta monikulttuurisesta yhteiskunnasta. Toisaalta sekä minäkertojan että henkilöhahmokertojien epäluotettavuus viime kädessä kyseenalaistaa ihanneyhteiskunnan mahdollisuuden tosielämässä. Romaani on vapaiden ja tasa-arvoisten ihmisten dialogin sijaan kertomus toisen suulla puhumisesta ja toisen ihmisen ymmärtämisen mahdottomuudesta. Pohdin kolmannessa luvussa myös Khemirin teoksen kerronnan kehittymistä. Esimerkiksi intensiivinen kerronta ja kerronnan lomassa esiintyvät vihjeet tarinan traagisesta lopusta saavat lukijan huolestumaan henkilöhahmojen puolesta. Niin lukija hyväksyy helpommin hahmojen ja koko teoksen eettiset näkökohdat. Lisäksi analysoin romaanin retoriikkaa ja osoitin, että kielelle annetut merkitykset ja ironia tehostavat teoksen eettistä sanomaa. Muistamattomuuteen sekä puhumiseen liittyvä symboliikka kertovat maahanmuuttajataustaisen nuoren epäselvästä identiteetistä ja yhteyden etsimisestä toiseen ihmiseen. Lisäksi teoksen keskeiset henkilöhahmot toimivat toinen toisensa antiteeseinä. Samuelin identiteetti on hukassa ja Pantteri on löytänyt omansa. Samuel muistuttaa uudenlaisesta monikulttuurisesta Ruotsista, kun taas Samuelin dementoitunut mummo kertoo vuosisataisen suurvallan nykytilasta.

Tutkielmani neljännessä luvussa erittelin, miten teos *Allt jag inte minns* suhtautuu lukijoihinsa, jotka ovat todennäköisesti taustaltaan hyvin erilaisia. Khemirin romaani antaa lukijalleen paljon valtaa. Tarinassa on lukuisia niin sanottuja kerronnan aukkoja. Siten lukijalle jää paljon mahdollisuuksia tehdä omia tulkintoja teoksen juonesta, henkilöhahmoista ja viime kädessä myös teoksen eettisestä sanomasta. Khemirin teoksessa kuitenkin vaaditaan lukijalta vastuullisia tulkintoja. Vastuuta lukija kantaa kerronnan etiikan teorioiden mukaisesti niin teosta kuin sen kertojaa kohtaan.

Neljännessä luvussa totesin myös, että Khemirin teoksessa haastetaan lukijaa pohtimaan omaa suhdettaan maahanmuuttoon, integraatioon ja monikulttuuriseen yhteiskuntaan liittyviin kysymyksiin. Apunani käytin Boothin kuuluisaa metaforaa kirjoista ystävinä. Khemirin teos on lukijalleen ennen kaikkea ystävä, joka kannustaa katsomaan ympäröivää yhteiskuntaa uudella tavalla ja huomaamaan yhteiskunnan maahanmuuttajataustaisia ihmisiä syrjiviä rakenteita. Teos kehottaa lukijaansa antamaan teoksen vaikuttaa sekä itseensä että koko yhteiskuntaan, vaikka teoksen todellisten eettisten vaikutusten mittaaminen on käytännössä hankalaa.

Tutkielmani Khemirin romaanin maahanmuuttoon ja siirtolaisuuteen liittyvistä eettisistä teemoista herättää laajempia kysymyksiä uusruotsalaisten kirjailijoiden tuotannosta. Uusruotsalaisten kirjailijoiden työtä ei ole aikaisemmin juuri tutkittu. Khemirin ohella Marjaneh Bakhtiari, Johannes Anyuru ja Alejandro Leiva Wenger käsittelevät teoksissaan siirtolaisuuteen, monikulttuuriseen identiteettiin ja integraatioon liittyviä teemoja. Bakhtiarin teoksissa keskeisiksi elementeiksi nousevat maahanmuuttajataustaisten ihmisten osaamisen hyödyntäminen ruotsalaisessa yhteiskunnassa, maahanmuuttajataustaisiin ihmisiin liittyvät stereotyyppit sekä toisen polven maahanmuuttajanuorien identiteettiin liittyvät kysymykset ruotsalaisen ja iranilaisen kulttuurin välimaastossa. Anyuru puolestaan pohtii teoksissaan Ruotsiin muuttaneiden siirtolaisten elämäntarinoita, jotka unohtuvat helposti uuteen kulttuuriin integroitumista korostavan maahanmuuttopolitiikan myötä. Olisi tärkeää pohtia, millaisen kuvan maahanmuutosta, maahanmuuttajataustaisten ihmisten asemasta ja integraatioon liittyvistä haasteista uusruotsalaisten kirjailijoiden tuotanto kokonaisuudessaan antaa. Entä millaisilla keinoin maahanmuuttoon ja siirtolaisuuteen liittyvät teemat tuodaan esille? Khemiri suosii monimutkaisia kerrontarakenteita, Bakhtiari käyttää huumoria ja Anyurun kerronta on vakavampaa. Wenger puolestaan käsittelee maahanmuuttoon liittyviä teemoja lyriikan keinoin.

Khemirin teoksessa *Allt jag inte minns* eräs keskeisimmistä elementeistä on romaanin sanoma todelliselle lukijalleen. Teos haastaa lukijaansa tekemään vastuullisia tulkintoja, pohtimaan omaa suhdettaan maahanmuuttokysymyksiin ja osallistumaan yhteiskunnalliseen keskusteluun siirtolaisuuteen liittyvistä teemoista. Myös muiden uusruotsalaisten kirjailijoiden teokset kannustavat yhteiskunnalliseen aktiivisuuteen. Esimerkiksi Marjaneh Bakhtiarin romaanin *Kalla det vad fan du vill suomennoksen* *Mistään kotoisin* (2007) loppuun on sijoitettu yläkouluikäisille suunnattuja kysymyksiä siitä, miten romaani käsittelee maahanmuuttajataustaisten

ihmisten elämään liittyviä kysymyksiä. Tavoitteena on varmasti vaikuttaa yläkouluikäisten nuorten asenteisiin. Kerronnan etiikan tutkimusperinteen lähtökohtana on ajatus, jonka mukaan kirjallinen teos tavalla tai toisella vaikuttaa lukijaansa. Siksi on kiinnostavaa, että käytännössä kerronnan etiikan tutkimuksessa kirjallisen teoksen todellisen lukijan systemaattinen analyysi on jäänyt tekstien teemojen ja muotojen tarkastelun varjoon. Oma tutkielmani on siten tärkeä kerronnan etiikan tutkimuksen kannalta. Khemirin teoksen analyysini muistuttaa, että teoksen eettinen sanoma on tarkoitettu viime kädessä todellisille lukijoille, joilla on valta ja vastuu antaa tekstin vaikuttaa sekä omaan ajatteluunsa että koko yhteiskuntaan. Vaikka totesin tutkielmani neljännessä luvussa, että eettisten vaikutusten tutkiminen on käytännössä vaikeaa, kerronnan etiikan tutkimusperinteessä olisi siitä huolimatta toden teolla käännettävä katse tekstin maailmasta todelliseen maailmaan – kerronnan etiikan teorian alkuperäisten ihanteiden mukaisesti.

Khemirin teos ei vain kuvaile maahanmuuttajataustaisten ihmisten elämään liittyviä eettisiä ongelmia. Sen sijaan teos pyrkii ennen kaikkea vaikuttamaan lukijoidensa etiikkaan. Teosta voidaan siis pitää viime kädessä yhteiskunnallisena kannanottona ruotsalaiseen maahanmuuttokeskusteluun. On huomionarvoista, että Khemirin poliittisestikin luonnehdittu teos palkittiin vuonna 2015 kotimaassaan August-palkinnolla. Samana vuonna Suomessa Finlandia-palkittu Laura Lindstedt sai puolestaan aikaan arvosteluryöpyn otettuaan palkintopuheessaan kantaa yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Maija Jelkänen (2016) arvioi Kiiltomato-lehteen kirjoittamassaan artikkelissa, että Lindstedtin arvostelu kertoo siitä, että kulttuurin yhteiskunnallinen painoarvo on vähentynyt, ja jos kirjailija uskaltaa ottaa kantaa yhteiskunnallisiin asioihin, se nostaa myrskyn. Toisaalta voidaan arvioida, että myrsky Lindstedtin puheesta kertoo juuri siitä, että kulttuurilla on edelleen suuri merkitys yhteiskunnallisiin asioihin. Kaunokirjallisuuden ja kirjailijoiden kritiikki vallitsevia valtarakenteita vastaan ei jää kuulematta vaan se herättää mielipiteitä puolesta ja vastaan. Kirjallisuus on edelleen tehokas foorumi erilaisille yhteiskunnallisille kannanotoille, myös maahanmuuttoon liittyville eettisille pohdinnoille. Olisi kiinnostavaa kuulla, miten maahanmuuttajataustaiset ihmiset Suomessa ymmärtävät suomalaisen yhteiskunnan ja millaisia ongelmia elämään Suomessa liittyvä maahanmuuttajataustaisten ihmisten omasta näkökulmasta. Kuten Henrikki Timgren (2004) ihmetteli Ylioppilaslehden artikkelissaan jo Khemirin esikoisteoksen *Ett öga rött* ilmestyttyä suomeksi: ”Missä siis viipyy suuri suomalainen blattekirja?”

6. Lähteet

Kaunokirjallisuus:

BAKHTIARI, MARJANEH 2007. *Mistään kotoisin*. Käänt. Leena Peltomaa. Helsinki: Otava.

BAKHTIARI, MARJANEH 2005. *Kalla det vad fan du vill*. Stockholm: Ordfront Förlag.

KHEMIRI, JONAS HASSEN 2015. *Allt jag inte minns*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.

KHEMIRI, JONAS HASSEN 2013. ”Bästa Beatrice Ask”. *Dagens Nyheter* 13.3.2013. <http://www.dn.se/kultur-noje/basta-beatrice-ask/>

KHEMIRI, JONAS HASSEN 2006. *Montecore: en unik tiger*. Stockholm: Nordstedts.

KHEMIRI, JONAS HASSEN 2003. *Ett öga rött*. Stockholm: Nordstedts.

Tutkimus ja muut lähteet:

ANDERSSON, GREGER 2013. ”The Problem of Narratives in the Bible: Moral Issues and Suggested Reading Strategies”. Teoksessa *Narrative Ethics*. Toim. Jeremy Hawthorn ja Jakob Lothe. Amsterdam: Rodopi. 59–72.

BAHTIN, MIHAIL 1929/1991. *Dostojevskin poetiikan ongelmia*. Suom. Paula Nieminen ja Tapani Laine. Helsinki: Orient Express.

BANDER, ELAINE 1988. ”Jane Austen and the Uses of Silence”. Teoksessa *Literature and Ethics: Essays Presented to A. E. Malloch*. Toim. Gary Wihl ja David Williams. Kingston & Montreal: McGill-Queen’s University Press. 46–61.

BAREIS, ALEXANDER J. 2013. ”Ethics, the Diachronization of Narratology, and the Margins of Unreliable Narration”. Teoksessa *Narrative Ethics*. Toim. Jeremy Hawthorn ja Jakob Lothe. Amsterdam: Rodopi. 41–55.

BARTHES, R 1974/1992. *S/Z*. Käänt. Richard Miller. New York: Hill & Wang.

BOEHM, BETH A. 1989. ”Educating Readers: Creating New Expectations in *Lost in the Funhouse*.” Teoksessa *Reading Narrative*. Toim. James Phelan. Columbus: Ohio State University Press. 102–119.

BOOTH, WILLIAM C. 1988. *The Company We Keep. An Ethics of Fiction*. Berkeley: University of California Press.

BOOTH, WILLIAM C. 1961/1983. *The Rhetoric of Fiction*. Chicago & London: The University of Chicago Press.

BRAX, KLAUS 2013. "The Age of Scientific Racism: Internal Focalization and Narrative Ethics in Toni Morrison's *Beloved*". Teoksessa *Narrative Ethics*. Toim. Jeremy Hawthorn ja Jakob Lothe. Amsterdam: Rodopi. 253–267.

BRIE, STEVE & ROSSITER, WILLIAM T. 2010. "Introduction". Teoksessa *Literature and Ethics: From the Green Knight to the Dark Knight*. Toim. Steve Brie ja William T. Rossiter. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars. 1-16.

CHATMAN, SEYMOUR 1989. "The 'Rhetoric' 'of' 'Fiction'". Teoksessa *Reading Narrative*. Toim. James Phelan. Columbus: Ohio State University Press. 40–56.

DUER, LESLIE 1988. "Portraits, Effigies, and the Narrative Impulse". Teoksessa *Literature and Ethics: Essays Presented to A. E. Malloch*. Toim. Gary Wihl ja David Williams. Kingston & Montreal: McGill-Queen's University Press. 32–45.

DURING, LISABETH 1998. "The Concept of Dread. Sympathy and Ethics in Daniel Deronda". Teoksessa *Renegotiating Ethics in Literature, Philosophy and Theory*. Toim. Jane Adamson, Richard Freadman ja David Parker. Cambridge University Press. 65–83.

ESKIN, MICHAEL 2004. "Introduction: The double "turn" to ethics and literature?" *Poetics Today*, 25 (4), 557-572.

FLUDERNIK, MONIKA 2009. *An Introduction to Narratology*. Abingdon: Routledge.

GAITA, RAIMOND 1998. "Common Understanding and Individual Voices". Teoksessa *Renegotiating Ethics in Literature, Philosophy and Theory*. Toim. Jane Adamson, Richard Freadman ja David Parker. Cambridge: Cambridge University Press. 269–288.

GRAFF, GERALD 1989. "Narrative and the Unofficial Interpretive Culture". Teoksessa *Reading Narrative*. Toim. James Phelan. Columbus: Ohio State University Press. 3–11.

GUSTAVSSON, CECILIA 2015. 'Jonas Hassen Khemiri om sin bok "Allt jag inte minns"'. *Aftonbladet* 23.11.2015.

HADFIELD, ANDREW & RAINSFORD, DOMINIC & WOODS, TIM 1999. "Introduction: Literature and the Return to Ethics". Teoksessa *The Ethics in Literature*.

Toim. Andrew Hadfield, Dominic Rainsford ja Tim Woods. Basingstoke: Macmillan. 1–14.

HADFIELD, ANDREW 1999. "Ethics Cannot Afford to be Nation-Blind: Saul Bellow and the Problem of the Victim". Teoksessa *The Ethics in Literature*. Toim. Andrew Hadfield, Dominic Rainsford ja Tim Woods. Basingstoke: Macmillan. 38–51.

HANEY, DAVID P. 1999. "Understanding and Ethics in Coleridge: Description, Evaluation and Otherness". Teoksessa *The Ethics in Literature*. Toim. Andrew Hadfield, Dominic Rainsford ja Tim Woods. Basingstoke: Macmillan. 119–135.

HAWTHORN, JEREMY 2013. "Reading Fiction: Voyeurism without Shame". Teoksessa *Narrative Ethics*. Toim. Jeremy Hawthorn ja Jakob Lothe. Amsterdam: Rodopi. 73–88.

HOLLAND, NORMAN N. 1975. *The Dynamics of Literary Response*. New York: Oxford University Press.

HUGHES, REBECCA & O'HARA, KIERON 1999. "John Cheever's The Swimmer and Abstract Standpoint of Kantian Moral Philosophy". Teoksessa *The Ethics in Literature*. Toim. Andrew Hadfield, Dominic Rainsford ja Tim Woods. Basingstoke: Macmillan. 101–115.

INGARDEN, ROMAN 1931/1972. *Das Literarische Kunstwerk. Mit einem Anhang von den Funktionen der Sprache im Theaterschauspiel*. 4. painos. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

KEEN, SUZANNE 2006. "A Theory of Narrative Empathy". *Narrative*, 14 (3), 207–236.

KEEN, SUZANNE 2003. *The Narrative Form*. New York: Palgrave MacMillan.

KOLANI, RUTH 1999. "Secret Agent, Absent Agent? Ethical-Stylistic Aspects of Anarchy in Conrad's The Secret Agent". Teoksessa *The Ethics in Literature*. Toim. Andrew Hadfield, Dominic Rainsford ja Tim Woods. Basingstoke: Macmillan. 86–100.

LANDE, DANA RYAN 2013. "Travels Across Ethical Borders: Anonymity and Space in Nadine Gordimer's The Ultimate Safari". Teoksessa *Narrative Ethics*. Toim. Jeremy Hawthorn ja Jakob Lothe. Amsterdam: Rodopi. 211–224.

LEHTIMÄKI, MARKKU 2013. "An Ethics of Reading Sophisticated Narratives: The Example of J. M. Coetzee's Elizabeth Costello". Teoksessa *Narrative Ethics*. Toim. Jeremy Hawthorn ja Jakob Lothe. Amsterdam: Rodopi. 89–102.

LOTHE, JAKOB 2013. "Authority, Reliability and the Challenge of Reading: The Narrative Ethics of Jonathan Littell's *The Kindly Ones*". Teoksessa *Narrative Ethics*. Toim. Jeremy Hawthorn ja Jakob Lothe. Amsterdam: Rodopi. 103–118.

LÖF, RISTO 2016. "Jonas Hassen Khemiri: Kaikki se mitä en muista". *Keskisuomalainen* 8.2.2016.

MACKILLOP, IAN 1999. "'Role Models', Conversation and the Ethical Drive". Teoksessa *The Ethics in Literature*. Toim. Andrew Hadfield, Dominic Rainsford ja Tim Woods. Basingstoke: Macmillan. 152–166.

MCLAUGHLIN, BECKY 2010. "Literature, Theory and the Beatific Effects of Reading". Teoksessa *Literature and Ethics: From the Green Knight to the Dark Knight*. Toim. Steve Brie ja William T. Rossiter. 159–174.

MCPARLAND, ROBERT 2010. "Keeping Company with Dickens". Teoksessa *Literature and Ethics: From the Green Knight to the Dark Knight*. Toim. Steve Brie ja William T. Rossiter. 145–158.

MIKKONEN, KAI 2003. "Lukeminen tulkintana". Teoksessa *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Toim. Outi Alanko ja Tiina Käkelä-Puumala. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 64–90.

MILLER, J. HILLIS 1989. "Is there an Ethics of Reading?". Teoksessa *Reading Narrative*. Toim. James Phelan. Columbus: Ohio State University Press. 79–101.

NEWTON, ADAM Z. 1997. *Narrative Ethics*. Cambridge: Harvard University Press.

NIELSEN, HENRIK SKOV 2013. "The Ethics of Literary Borrowing: Risks and Rewards". Teoksessa *Narrative Ethics*. Toim. Jeremy Hawthorn ja Jakob Lothe. Amsterdam: Rodopi. 137–152.

NÜNNING, ANSGAR 2015. "'The Extension of our Sympathies': George Eliot's Aesthetic Theory and Narrative Technique as a Key to the Affective, Cognitive, and Social Value of Literature". Teoksessa *Values of Literature*. Toim. Hanna Meretoja, Saija Isomaa, Pirjo Lyytikäinen ja Kristina Malmio. Leiden: Brill Rodopi. 117–136.

NÜNNING, VERA 2015. "Cognitive Science and the Value of Literature for Life". Teoksessa *Values of Literature*. Toim. Hanna Meretoja, Saija Isomaa, Pirjo Lyytikäinen ja Kristina Malmio. Leiden: Brill Rodopi. 95–116.

NUSSBAUM, MARTHA C. 1998. "The Literary Imagination in Public Life". Teoksessa *Renegotiating Ethics in Literature, Philosophy and Theory*. Toim. Jane

- Adamson, Richard Freedman ja David Parker. Cambridge: Cambridge University Press. 222–246.
- NUSSBAUM, MARTHA C. 1990. *Love's Knowledge*. New York: Oxford University Press.
- NYSTRAND, MARKO 2012. *Arvoja näkyvissä : kaunokirjallisuuden etiikka Ludwig Wittgensteinin filosofian valossa*. Diss. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- PHELAN, JAMES 2007. *Experiencing Fiction*. Columbus: Ohio State University Press.
- PHELAN, JAMES 2005. *Living to Tell about It : A Rhetoric and Ethics of Character Narration*. New York: Cornell University Press.
- PHELAN, JAMES 1996. *Narrative as Rhetoric. Technique, Audiences, Ethics, Ideology*. Columbus: Ohio State University Press.
- PHELAN, JAMES 1989a. *Reading People, Reading Plots. Character, Progression, and the Interpretation of Narrative*. The University of Chicago & London: Chicago Press.
- PHELAN JAMES 1989b. "Introduction: Diversity and Dialogue in Narrative Theory." Teoksessa *Reading Narrative*. Toim. James Phelan. Columbus: Ohio State University Press. ix–xix.
- PHELAN JAMES 1989c. "Narrative Discourse, Literary Character, and Ideology". Teoksessa *Reading Narrative*. Toim. James Phelan. Columbus: Ohio State University Press. 132–146.
- PHELAN, JAMES & RABINOWITZ, PETER J. 2013. "Twain, Huck, Jim, and Us: Or, the Ethics of Progression in *Huckleberry Finn*". Teoksessa *Narrative Ethics*. Toim. Jeremy Hawthorn ja Jakob Lothe. Amsterdam: Rodopi. 153–166.
- ROSSITER, WILLIAM T. 2010. "The Ethics of Renaissance Humanism: Literature, History and the Moral High Ground". Teoksessa *Literature and Ethics: From the Green Knight to the Dark Knight*. Toim. Steve Brie ja William T. Rossiter. 31–52.
- SINGER, PETER & SINGER, RENATA 2005. *The Moral of the Story : An Anthology of Ethics Through Literature*. Malden, MA: Blackwell Publishing.
- TIMGREN, HENRIKKI 2004. "Ajatussultaani hurrasi svenssonit hurmioon". *Ylioppilaslehti* 9.4.2004.
- TOKER, LEONA 2010. *Towards the Ethics of Form in Fiction: Narratives of Cultural Remission*. Columbus: Ohio State University Press.

TOKER, LEONA 1993. *Eloquent Reticence: Withholding Information in Fictional Narrative*. Kentucky: University Press of Kentucky.

WIHL, GARY 1988. ”Precafe”. Teoksessa *Literature and Ethics: Essays Presented to A. E. Malloch*. Toim. Gary Wihl ja David Williams. Kingston & Montreal: McGill-Queen’s University Press. vii–xii.

YLITALO, SILJA 2012. ”Terroristijahtia ruotsalaisittain”. *Maailman Kuvalehti* 12/12.

Painamattomat lähteet:

NYSTRAND, MARKO 2000. *Arvoisa teos : Eettisten arvojen näyttäminen fiktiivisissä teoksissa*. Pro gradu -työ. Helsingin yliopisto, yleinen kirjallisuustiede.

Verkkolähteet:

PHELAN, JAMES 2014. ”Narrative ethics”. Teoksessa *The living handbook of narratology*. Toim. Peter Hühn. Hampuri: Hamburg University. 26.1.2014. Viitattu 4.10.2014. <http://www.lhn.uni-hamburg.de/node/108/revisions/298/view>

JELKÄNEN, MAIJA 2016. ”Kiiltomato: Erään rakkauden elämä”. 12.5.2016. Viitattu 20.11.2016. <http://www.kiiltomato.net/jonas-hassen-khemiri-kaikki-se-mita-en-muista/>

YLE 2016. ”Minua kiinnostaa se, miten ihmiset nähdään, sanoo Jonas Hassen Khemiri”. Helsinki Lit Kirjallisuusfestivaali 13.5.2016. <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2016/05/13/minua-kiinnostaa-se-miten-ihmiset-nahdaan-sanoo-jonas-hassan-khemiri>